

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Markéta Šubrtová

**Státní finanční podpora rodin s dětmi
v České republice a v Norsku**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Markéta Šubrtová**

Vedoucí práce: **Mgr. Karolína Dobiášová**

Oponent práce:

Rok obhajoby: **2012**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ŠUBRTOVÁ, Markéta. *Státní finanční podpora rodin s dětmi v České republice a v Norsku*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2012. 46 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Karolína Dobiášová.

Abstrakt

Bakalářská práce *Státní finanční podpora rodin s dětmi v České republice a v Norsku* se především věnuje srovnání konkrétních nástrojů finanční podpory rodin s dětmi státem u obou zemí, které se vztahují k těhotenství, mateřství a rodičovství. Norsko jsem si do své práce vybrala, protože patří mezi nejvyspělejší státy v Evropě a jeho sociální politika není v České republice příliš rozebíraná.

V první části své práce se zabývám vymezením rodinné politiky v České republice a v Norsku. Zaměřuji se především na finanční podporu rodin státem a na faktory, které ji ovlivňují, což je především ekonomická situace obou zemí a jejich demografický vývoj. V následující části se zaměřuji na srovnávání konkrétních nástrojů finanční podpory v obou státech, kterými jsou přídavek na dítě, příspěvek při narození, rodičovský příspěvek, rodičovská dovolená a peněžité pomoc v mateřství či otcovství. V závěru jsem vytvořila modelový příklad dvou-příjmové rodiny s malým dítětem, na který jsem aplikovala český a norský systém státní sociální podpory, abych nastínila konkrétní rozdíly mezi oběma zeměmi pro daný typ rodiny.

Abstract

The Bachelor thesis *State financial support for families with children in the Czech Republic and Norway* are mainly devoted to comparison of specific instruments of financial support for families with children in both countries that relate to pregnancy, maternity and parenthood. I chose Norway to my work because they are among the most developed countries in Europe and their social policy is not too much discussed in the Czech Republic.

In the first part of my work I deal with the definition of family policy in the Czech Republic and in the Norway. I mainly focus on financial support for families and factors affecting it, which is mainly economic situation of both countries and their demographics. In the following section I focus on the comparison of the specific instruments of financial support in both states, which are child allowance, birth grant, parental allowance, parental leave and maternity or paternity. In the end I created a model example of two-income families with small child, to which I applied Czech and Norwegian system of state social support for outlining the specific differences between two countries for the same type of family.

Klíčová slova

Rodinná politika, Česká republika, Norsko, finanční podpora

Keywords

Family policy, Czech Republic, Norway, financial support

Rozsah práce: 68 823 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne

Markéta Šubrtová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Karolíně Dobiášové za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěla k vypracování této bakalářské práce. Ráda bych také poděkovala Mgr. Lucii Jacobsen, která mi pomohla pochopit norský systém finanční podpory rodin.

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy
Institut sociologických studií
Projekt bakalářské práce

Předpokládaný název práce: Rodinná politika v České republice a v Norsku

Autor práce: Markéta Šubrtová

Studijní obor: Sociologie a sociální politika

Konzultant: Mgr. Karolína Dobiášová

1. Vymezení předmětu zkoumání a strukturace výzkumného tématu

Ve své bakalářské práci bych se chtěla zabývat rodinnou politikou v České republice a v Norsku. Česká republika se v posledních letech potýká s nepříznivým demografickým vývojem. Už od poloviny 90. let se zařazuje „mezi státy s nejnižší úrovní plodnosti na světě“. Tato dlouhodobě nízká úroveň bude v blízké budoucnosti potřebovat razantní kroky ze strany vlády. „V České republice je finanční pomoc rodinám poskytována zejména v rámci systému státní sociální podpory, z nemocenského pojištění (pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a ošetřovné) a v rámci slev na dani.“ Avšak ukazuje se, že rodinná politika by se neměla zaměřovat jen na finanční podporu. Nedostatky se objevují například v přijímání opatření ke sladění práce a rodinného života (poskytování dostatečného množství kvalitních služeb péče o děti, možnost práce na zkrácený úvazek, apod.). „Přestože je úroveň podpory rodin v České republice do značné míry srovnatelná s úrovní podpory poskytované v ostatních státech EU, nelze hovořit o uspokojivém stavu.“ Jedná se totiž o rigidní stav, který nereaguje na měnící se potřeby rodin.¹

Rodinná politika v Norsku je „založena na holistickém integrovaném přístupu s důrazem na genderovou rovnost, jejímž cílem je posílit rodinu, zamezit jejímu rozpadu a vytvořit takové podmínky, aby rodina fungovala ve společnosti správně“. Cílem tohoto přístupu je zajištění oběma rodičům skloubení práce a rodiny. Mezi další opatření patří

například rozvoj předškolních zařízení pro děti nebo zajištění flexibility pracovní doby zaměstnancům s malými dětmi.² V Norsku se v posledních několika desítkách let podobně jako v mnoha dalších zemích střídala období vzestupu i poklesu úrovně porodnosti. Avšak období vzestupu byla poměrně delší než období, kdy úroveň klesala. „Stoupající úroveň plodnosti od poloviny 80. let (a to ve všech severských zemích) vzbudila zájem vědců a politiků daleko za hranicemi regionu.“³

Mým cílem je provést komparaci, předem stanovených oblastí rodinné politiky v obou zemích a pokusit se nalézt v norském systému alternativní řešení pro ten český. Jedná se o velmi široké téma, proto se chci zaměřit pouze na „tradiční“ nukleární rodinu, tj. rodiče, kteří jsou manželé a mají spolu děti. Nebude mě tedy zajímat situace např. svobodných matek či rodin s adoptovaným dítětem/ dětmi. Rovněž se nebudu zaměřovat na rodiny se specifickými potřebami - např. rodiny se zdravotně postiženým dítětem.

Komparace se bude týkat dvou podstatných složek rodinné politiky: finanční podpory rodin s dětmi (porodné, příspěvek v mateřství či otcovství, rodičovský příspěvek, přídatky na děti, daňové úlevy, apod.) a služeb péče o děti (jesle, mateřské školy, volnočasové aktivity). Součástí mé práce bude také kvalitativní empirické šetření formou hloubkového face-to-face rozhovoru s jednou norskou a jednou českou rodinou. Tyto dvě rodiny vyberu tak, aby byly srovnatelné v předem stanovených ukazatelích. Bude se jednat o rodiny, kdy rodiče jsou manželé a mají stejný počet dětí (jedná se o typ rodiny, na který se zaměřuji v celé své práci). Další podmínkou bude, že obě rodiny budou patřit do „střední sociální vrstvy“. Cílem této kvalitativní sondy bude získání doplňujících poznatků, které mi pomohou pochopit odlišnosti v obou zemích.

Norsko jsem si ke komparaci zvolila zejména proto, že se jedná o místo, které je podle různých statistik jednou z „nejlepších zemí pro život“. Například podle Zprávy o lidském rozvoji (Human Development Report 2010), kterou každoročně vydává Organizace spojených národů a kde jsou země srovnávány podle kvality života. Ta je posuzována na základě indexu lidského rozvoje, který je kombinací ekonomických, ale i celé řady sociálních ukazatelů, jako je například průměrná délka života, přístup ke

¹ „Problémy rodinné politiky v České republice“ planovanirodiny.cz, J. Kocourková:
<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2006010624> (ověřeno dne 26. 1. 2011)

² „Komplexní rodinná politika jako priorita státu“ demografie.info, K. Svobodová:
http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=408 (ověřeno dne 26. 1. 2011)

³ „Populační vývoj: Norsko“ demografie.info, A. Šťastná:
http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=613 (ověřeno dne 26. 1. 2011)

vzdělání, rovné příležitosti pro obě pohlaví, přístup k nezávadné pitné vodě nebo zdravotní péči. Dalším důvodem volby Norska je fakt, že jsem sama v této zemi byla a mám zde kontakty, což mi pomůže dostat se k potřebným informačním zdrojům a také při realizaci empirického šetření. Norsko také patří, na rozdíl od České republiky, k zemím s nejvyšší úhrnnou plodností v Evropě (v roce 2009 byla tato hodnota 1,98).⁴

„Pokud jde o vymezení pojmu rodinných politik, pluralita definic je velká a v literatuře prakticky neexistuje shoda na jednotné definici“ (Bartáková 2009: 45). Např. M. Potůček ve své knize Sociální politika říká, že „rodinná politika spoluovlivňuje vnitřní i vnější podmínky vzniku, existence a zániku rodin a postavení jejich jednotlivých členů v širším právním, ekonomickém, sociálním a kulturním rámci“ (Potůček 1995: 101). B. Matějková ji zas charakterizuje jako: „dávký a služby s výhradním zaměřením na páry s dětmi či na osamělé rodiče. Definice zahrnuje hotovostní i věcnou podporu formou přímých finančních transferů rodinám a slev na daních pro rodiny s dětmi, mateřskou a rodičovskou dovolenou, zařízení péče o děti a dotace na zařízení, rodinné právo“ (Matějková 2000: 11).

2. Teoretická východiska

Ve své bakalářské práci chci vycházet z teorie sociálního státu. Zaměřím se jednak na Esping-Andersenovu typologii sociálních států (Matějková 2000: 13 nebo Munková 2004: 49 - 53). Tato typologie však sklídila kritiku především z feministické perspektivy a genderově orientované sociální politiky (například že nevěnuje pozornost genderu jakožto sociálně stratifikační síle), proto důležitým východiskem v mé práci budou také gendrově sensitive typologie sociálního státu, o které ve svém díle píše H. Bartáková (Bartáková 2009: 43). Jak ve své knize píše H. Maříková: „výraz gender odkazuje k rozdílům mezi mužem a ženou“ a z pohledu genderu je také možné nahlížet na rodinu a rodinnou politiku (Maříková 2000: 11).

3. Cíle bakalářské práce

Cílem mé bakalářské práce je tedy na základě komparace formou případových studií navrhnout možné změny v českém systému rodinné politiky po vzoru Norska.

⁴ „Demographics of Norway“, wikipedia.org:

4. Výzkumné otázky

V první části práce se tedy chci zaměřit na rozdíly v dávkách a službách v rámci rodinné politiky v České republice a v Norsku:

- *Jak se liší systém finanční podpory rodin s dětmi v České republice a v Norsku?*
- *Jak se liší systém poskytování služeb péče o děti v České republice a v Norsku?*
- *Které nástroje finanční podpory rodin s dětmi v Norsku by byly využitelné v České republice?*
- *Jak se může aplikovat systém poskytování služeb péče o děti v České republice po vzoru Norska?*

5. Metody a prameny

Ve své bakalářské práci budu používat komparativní případovou studii, která „se zabývá soustředěným studiem případů, tedy příkladů určitého jevu“, zkoumá tak dva nebo více případů a provádí jejich porovnání. Patří tak tedy mezi kvalitativní metody. Tuto metodu jsem si zvolila proto, jak píše P. Drulák ve svém díle, že: „většina sociálně-vědních konceptů se vyznačuje obtížnou měřitelností“ a případová studie umožňuje hlubší studium konceptů právě v rámci jednotlivých případů. Rizikem této metody je slabá vnější platnost, což ale v mé práci nevadí, protože mě zajímají jen tyto dva dané státy a nebudu se snažit o nějaké zobecňování.

Komparativní případová studie je jednou z nejstarších a nejoblíbenějších způsobů, jak zkoumat politickou realitu. V metodologii vycházím z díla P. Druláka *Jak zkoumat politiku (Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích)* z roku 2008.

Používat budu tedy zejména studium různých dokumentů a statistických údajů v rámci této oblasti. Pro upřesnění zjištěných informací využiji rozhovor s aktéry, což

http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Norway#Total_fertility_rate (ověřeno dne 25. 1. 2011)

v tomto případě budou rodiny, pro které jsou dávky a služby v rámci rodinné politiky důležité.

6. Předpokládaná struktura bakalářské práce

1) Úvod

2) Teoretická východiska

- Vymezení tématu práce, definování pojmů, teoretické koncepty

3) Metody

- Metodologie: komparativní případová studie

4) Deskriptivní část

- Popis rodinné politiky v České republice
- Popis rodinné politiky v Norsku

5) Analytická a empirická část

- Srovnání případů a aplikace norského systému na ten český
- Komparace konkrétních rodin v Norsku a v České republice

6) Závěry

- Celkové shrnutí

7. Základní literatura k tématu

Ostner I., Schmitt Ch. 2008. *Family policies in the context of family change (The nordic countries in comparative perspective)*. Weisbaden: VS Verlag für Sozialw.

Maříková H. 2000. *Proměny současné české rodiny*. Praha: Slon.

Matějková B., Paloncyová J. 2005 *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.

Možný I. 2002. *Česká společnost*. Praha: Portál.

Munková G. 2004. *Sociální politika v evropských zemích*. Praha: Karolinum.

Tomešová - Bartáková H. 2009: *Cesta zpátky. Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v ČR*. Brno: MUNI Press.

<http://www.czso.cz/> : Český statistický úřad

<http://www.mpsv.cz> : Ministerstvo práce a sociálních věcí

<http://www.demografie.info/> : Demografické informace, analýzy a komentáře

<http://www.regjeringen.no/en/dep/bld.html?id=298> : Ministerstvo dětí a rodinných záležitostí Norska

http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Norway : Demografie Norska

<http://www.ssb.no/english/> : Norské statistiky

V Praze dne 27. 1. 2011

Konzultant: Mgr. Karolína Dobiášová

Diplomant: Markéta Šubrtová

Podpis:

Podpis:

Obsah

ÚVOD.....	3
1 VYMEZENÍ PROBLÉMU	5
2 CÍLE PRÁCE A METODOLOGIE.....	7
2.1 CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	7
2.2 METODOLOGIE.....	7
3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	9
3.1 MODEL Y RODINNÉ POLITIKY	9
3.1.1 <i>Typologie dle Kamermana a Kahna</i>	9
3.1.2 <i>Režimy sociálního státu podle Esping-Andersena</i>	10
3.1.3 <i>Gender senzitivní typologie podle Leitner</i>	11
3.1.4 <i>Modely rodinné politiky podle Gauthier</i>	12
4 VYMEZENÍ RODINNÉ POLITIKY.....	14
4.1 DEFINICE RODINNÉ POLITIKY	14
4.2 CÍLE RODINNÉ POLITIKY	15
4.3 VYBRANÉ NÁSTROJE RODINNÉ POLITIKY.....	16
5 RODINNÁ POLITIKA V ČESKÉ REPUBLICE.....	18
5.1 POLITICKO-SOCIÁLNÍ VYMEZENÍ STÁTU	18
5.2 EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA STÁTU.....	18
5.2.1 <i>Sociální pojištění</i>	19
5.2.2 <i>Daňové úlevy pro rodiny s dětmi</i>	20
5.3 DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ	20
5.4 VYMEZENÍ A CÍLE RODINNÉ POLITIKY	21
6 RODINNÁ POLITIKA V NORSKU	23
6.1 POLITICKO-SOCIÁLNÍ VYMEZENÍ STÁTU	23
6.2 EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA STÁTU.....	23
6.2.1 <i>Program státního sociálního pojištění</i>	25
6.2.2 <i>Daňové úlevy pro rodiny s dětmi</i>	25
6.3 DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ	26
6.4 VYMEZENÍ A CÍLE RODINNÉ POLITIKY	27
7 SROVNÁNÍ NÁSTROJŮ PŘÍMÉ FINANČNÍ PODPORY RODIN V ČESKÉ REPUBLICE A V NORSKU	27
7.1 PŘÍSPĚVEK PŘI NAROZENÍ	27
7.2 PŘÍSPĚVEK V MATEŘSTVÍ ČI OTCOVSTVÍ	28
7.2.1 <i>Otcovská dovolená</i>	30
7.2.2 <i>Srovnání peněžité pomoci v mateřství</i>	32
7.3 RODIČOVSKÝ PŘÍSPĚVEK.....	33
7.3.1 <i>Srovnání rodičovského příspěvku</i>	35
7.4 PŘÍDAVEK NA DÍTĚ.....	36
7.4.1 <i>Srovnání přídatku na dítě</i>	37

7.5 MODELOVÝ PŘÍKLAD	38
ZÁVĚR.....	40
SUMMARY	41
POUŽITÁ LITERATURA.....	42
SEZNAM PŘÍLOH.....	45
PŘÍLOHY	46

ÚVOD

Rodina je jedním ze základních pilířů státu. Díky své podobě, typu vztahů uvnitř a míře nezávislosti, flexibility a otevřenosti ovlivňuje strukturu společnosti. I přes historické pokusy o nahrazení funkce nukleární rodiny státem, zůstává rodina s dětmi společensky nezastupitelnou institucí. Je považována za základní kámen společnosti a předáváním pravidel soužití přispívá ve společnosti k podobě sociálního a právního řádu a svými hodnotami ovlivňuje ekonomickou a sociální prosperitu státu. Pokud má společnost prospívat, je zapotřebí rodinu jako instituci podporovat (Mitchell 2010: 7).

Prosperita současných společností se odvozuje především od kvality a možností rozvoje lidského kapitálu, který se tvoří a vzrůstá primárně v dobře fungující rodině. Proto společnosti, které se pokouší o svůj rozvoj, by se měly věnovat podmínkám a prostředím v němž tento kapitál vzniká, vyvíjí se a vzrůstá (Současná a připravovaná... 2005).

V Evropě se tak v současné době začíná jevit oblast rodinné politiky jako klíčová. V posledních letech se však mění hierarchie životních priorit v rodině. Mladé generace mají tendence odkládat založení rodiny a více se věnovat kariéře, cestování a osobním zájmům. Jejich rozhodnutí tak nepřímo vede ke snižování počtu narozených dětí. Především nízká míra fertility je označována za jednu z hlavních příčin stárnutí populace v České republice.⁵ Tento proces zvýšil veřejný i politický zájem o rodinnou politiku a její vliv na demografické chování a na životní podmínky rodin. Předmětem zájmu veřejných politik se tak stává zejména nerovnováha pracovního a rodinného života, protože stát může do jisté míry ovlivnit chování mladé generace tím, jak nastaví rodinnou politiku (Národní koncepce...2004).

Ve své bakalářské práci se budu zabývat finanční podporou rodin státem v České republice a v Norsku. Podpora rodin státem je realizována prostřednictvím různých nástrojů rodinné politiky, především poskytováním finančních příspěvků, kterými se stát snaží kompenzovat náklady spojené s výchovou potomků. Z ekonomického hlediska je finanční podpora rodin přerozdělením příjmů od rodin bezdětných k rodinám s dětmi. Finančně je možné rodinu podporovat jednak přímo, tj. prostřednictvím

⁵ „Kulatý stůl: Stárnutí obyvatel České republiky“, czso: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/kulaty_stul:_starnuti_obyvatel_ceske_republiky_prezentace20120131 (ověřeno dne 9. 5. 2012)

sociálních dávek, a jednak nepřímo, formou daňových opatření. Cílem finanční podpory je kompenzace nákladů života v rodině nebo určité ocenění výkonu rodinných funkcí (Podpora rodin... 2008).

Podpora rodin státem je velmi široká oblast, proto se v této práci budu zabývat opatřeními státu týkajícími se rodin s dětmi od porodu do dosažení dospělosti. Zaměřím se především na úplné rodiny, tzn., kde jsou dva rodiče a alespoň jedno dítě. Také jsem nezahrnula oblast související s adopcí dítěte, protože toto téma by vystačilo na samostatnou další práci.

Mým hlavním záměrem je srovnat systém přímé finanční podpory rodin státem v České republice a v Norsku. První část věnuji vymezení základních pojmů, které budu v práci používat. Poté se zaměřím na rodinnou politiku v obou státech a na faktory, které ji ovlivňují, což je především ekonomická situace země a její demografický vývoj. V následujícím úseku práce se budu zabývat srovnáním konkrétních nástrojů přímé finanční podpory. Na závěr jsem vytvořila modelový příklad dvou-příjmové rodiny s malým dítětem, na který jsem aplikovala český a norský systém nástrojů rodinné politiky, abych nastínila konkrétní rozdíly mezi oběma zeměmi pro daný typ rodiny.

1 VYMEZENÍ PROBLÉMU

Rodina postupem času prochází změnami, které jsou způsobeny především změnami v životě společnosti a rodinná politika na toto musí reagovat. Nejvýznamnější podporu mají většinou rodiny, ve kterých jsou ekonomicky závislé děti a jejich rodiče by měli být nositeli biologické, ekonomické, výchovné a sociální funkce rodiny. Rodina je první formou společenství, se kterým přijde dítě do styku a zároveň ho zásadně ovlivňuje v jeho osobním vývoji a ve vztazích k ostatním osobám. Rodina je tak významným přínosem pro celou společnost (Krebs 2010: 374).

Finanční podpora státu rodinám má dvě základní podoby a to vyplácené dávky a daňové úlevy. Systém rodinných dávek ve většině evropských zemí se snaží zohledňovat pracovní aktivitu rodiče před narozením dítěte i po narození. Financování rodinné politiky je spojeno především s rozsahem působení národních států v oblastech sociální a daňové politiky a s typem sociálního státu, ke kterému se země přiklání. Prostředky na podporu rodin jsou na principu solidarity bohatých s chudými a bezdětných s rodinami s dětmi přerozdělovány formou dávek sociální politiky a příspěvků na služby pro děti. Podpora rodiny formou daňových úlev se projevuje pouze jako tzv. skryté výdaje státu (jedná se tak o snížení příjmů národních rozpočtů). Systém krytí nákladů na sociální ochranu je rozdělen podle struktury národních rozpočtů a zastoupení jednotlivých skupin plátců. Prostředky pocházejí ze tří hlavních zdrojů, a to z daní formou státního přerozdělování, z příspěvků na sociální pojištění od zaměstnavatelů a zaměstnanců a z jiných zdrojů (Matějková 2005: 15, 47).

Opatření ve prospěch rodin jsou v jednotlivých státech rozdílné, protože každá země si určuje své vlastní cíle, priority a nástroje, které jsou podmíněny historickým, demografickým a politickým vývojem regionu, ale také kulturou, hodnotami a ekonomickými dispozicemi.

Norsko jsem si ke srovnání zvolila zejména proto, že se jedná o místo, které je podle různých statistik jednou z „nejlepších zemí pro život“ a to například podle *Zprávy o lidském rozvoji* (Human Development Report 2010), kterou každoročně vydává Organizace spojených národů a srovnává v ní země podle kvality života. Posuzuje jí na základě indexu lidského rozvoje, který je kombinací ekonomických, ale i celé řady sociálních ukazatelů, jako je například průměrná délka života, přístup ke vzdělání, rovné

příležitosti pro obě pohlaví, přístup k nezávadné pitné vodě nebo zdravotní péči.⁶ Norsko patří, na rozdíl od České republiky, také k zemím s nejvyšší úhrnnou plodností v Evropě (v roce 2009 byla tato hodnota 1,98).⁷

Oblast norské rodinné politiky se v česky psané literatuře příliš neobjevuje a to byl pro mě další důvod, proč jsem si tento stát zvolila pro svou práci. Často je v odborné literatuře popisován švédský sociální stát a jeho zaměření na rodiny s dětmi, avšak o Norsku, jeho sousedovi, se už moc nemluví.

Severské země mají mnoho podobností v politické, sociální a hospodářské oblasti, ale několik studií dokládá, že existují značné rozdíly mezi jednotlivými státy s ohledem na historický vývoj a na míru začlenění rovnosti žen a mužů do rodinné politiky (Rønsen, Skrede, Demographical Research 2010).

⁶ „Zpráva OSN o lidském rozvoji: Nejlépe se žije v Norsku, nejtěžší život mají lidé v Zimbabwe“, osn.cz: <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1645> (ověřeno dne 9. 5. 2012)

⁷ „Demographics of Norway“ wikipedia.org: http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Norway#Total_fertility_rate (ověřeno dne 25. 1. 2011)

2 CÍLE PRÁCE A METODOLOGIE

2.1 Cíle práce a výzkumné otázky

Cílem mé bakalářské práce je zjistit jaké jsou nástroje přímé finanční podpory rodinám s dětmi v rámci systému sociálního ochrany v České republice a v Norsku se zaměřením především na nástroje vztahující se k těhotenství, mateřství a rodičovství a následně je komparovat v kontextu širších socioekonomických, kulturních a historických souvislostech. Na základě srovnání nástrojů rodinné politiky obou zemí bych chtěla odpovědět na následující výzkumné otázky:

- *Jakými nástroji přímé finanční podpory vytváří Česká republika a Norsko vhodné podmínky pro založení rodiny a vynahrazuje tak náklady spojené s výchovou a péčí o děti?*
- *Jak se liší systém finanční podpory rodin s dětmi v České republice a v Norsku?*
- *Které nástroje finanční podpory rodin s dětmi v Norsku by byly využitelné v České republice a za jakých podmínek?*

2.2 Metodologie

V mé bakalářské práci bude použita sekundární analýza dat. Výhodou metody je úspora času a finančních prostředků při sběru dat a je vhodná při provádění srovnávacích analýz (např. mezinárodní srovnání). Nevýhodou metody je nedostatečná dostupnost všech potřebných dat, jejich kompatibilita a možnost, že původní data mohou obsahovat chyby, které nemůžeme při analýze odhalit. Rizika je však možno omezit použitím většího množství zdrojů (Jeřábek 1992: 75).

Sekundární zdroje dat bývají základním stavebním kamenem většiny analýz. Rozšířenost využívání sekundárních dat ve veřejné politice vychází z jejího věcného zaměření a komplexní povahy (Veselý, Nekola 2007: 159). Zdrojem dat budou statistiky a sekundární výzkumná data (např. Český statistický úřad, databáze Eurostat, Norský statistický úřad, Family platform), odborné studie, monografie a články (např. Sociologického ústavu AV ČR, Gender studies, Demographical Research, Demografie),

výzkumné zprávy (např. Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, katedry sociální politiky na Univerzitě v Turku) a tištěné odborné publikace.

Pro doplnění informací o fungování finanční podpory v systému sociální ochrany rodin s dětmi jsem realizovala čtyři polostrukturované rozhovory⁸ (viz příloha č. 7) s aktéry rodinné politiky, které jsem realizovala osobní i emailovou formou.

Tabulka č. 1: Aktéři rodinné politiky

	Lucka (matka)	Martina (matka)	Ingrid (matka)	Jana (matka)
země	Norsko	Česká republika	Norsko	Česká republika
Počet dětí	2 (8 let, 2 roky)	2 (7 let, 3 roky)	1 (7 měsíců)	1 (3 měsíce)
Forma rozhovoru	email	osobní rozhovor	email	osobní rozhovor
Datum a délka rozhovoru	v průběhu dubna 2012	21. 4. 2012 36 minut	v průběhu dubna 2012	15. 4. 2012 28 minut

Zdroj: autorka

Zvolila jsem komparativní případovou studii, která zkoumá dva nebo několik případů a provádí jejich srovnávací analýzu. Srovnávat lze i větší počet pozorování v rámci jednopřípadové studie, avšak komparativní studie srovnává pozorování, která existují alespoň ve dvou různých případech. Zabývá se tak soustředěným studiem případů, tedy příkladů určitého jevu. Patří tak mezi kvalitativní metody. Tuto metodu jsem si zvolila proto, že většina sociálně-vědních konceptů se vyznačuje obtížnou měřitelností a případová studie umožňuje hlubší studium konceptů právě v rámci jednotlivých případů. Nevýhodou je relativní náročnost na zdroje, aby bylo možné oba případy konceptuálně uchopit jednotným způsobem. Tato metoda si od 70. let 20. století udržuje své místo jako jedna z hlavních metod politologie a mezinárodních vztahů (Drulák 2008: 62, 84 – 86). Pro komparaci jsem vybrala předem daná kritéria, na které se zaměřím u obou sledovaných zemí.

⁸ Polostrukturovaný rozhovor je „založen na předpokladu, že je možno získat stejnou informaci od různých skupin dotázaných rozdílně formulovanými otázkami kladenými navíc v některých případech i v rozdílném pořadí“ (Jeřábek 1992: 65)

3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Ve své práci vycházím z typologií rodinných politik. Jedni z prvních analytiků rodinné politiky byly Američané S. B. Kamerman a A. Kahn, kteří v roce 1978 definovali první typologii rodinných politik (Matějková 2005: 18). Další důležitou typologií jsou modely sociálního státu podle G. Esping-Andersena, kterou publikoval ve svém díle *Three Worlds of Welfare Capitalism* v roce 1990. Jeho teorie byla později přejímána různými autory, mezi které například patří německá profesorka S. Leitner. Ve své práci *Varieties of Familialism. The caring function of the family in comparative perspective* z roku 2003 přišla s generově senzitivním přístupem k veřejným politikám státu (Bartáková 2009: 45). Poslední typologie, kterou zde uvedu, jsou modely rodinné politiky podle Kanadanky H. A. Gauthier, které publikovala v roce 2000 na semináři *Low Fertility, families and public policies* v Seville.⁹

3.1 Modely rodinné politiky

3.1.1 Typologie dle Kamermana a Kahna

. Při porovnávání rodinných politik ve 14 různých zemích, rozdělili S. B. Kamerman a A. Kahn země do tří různých kategorií podle stylu jejich rodinných politik. Klasifikace byla založena na explicitnosti rodinné politiky, rozsahu oblasti rodinné politiky a úrovni koordinace programů rodinné politiky. První kategorie zahrnovala země, které provozovaly explicitní a komplexní rodinnou politiku (např. Švédsko, Norsko, Maďarsko, Československo a Francie). Ty země, ve kterých byla rodinná politika vidět jako pole pokrývající různé politiky, byly započteny do druhé kategorie (např. Finsko, Dánsko, Rakousko, Německo a Polsko). Ve třetí kategorii byly zahrnuty země, ve kterých byly politiky implicitní. Tyto politiky mají různě formulované cíle a nejsou určeny výhradně rodinám. Patřily sem Spojené státy, Kanada, Velká Británie a Izrael,

⁹ „Low fertility, families and public policies“: <http://www.slideshare.net/jcamachoconde/low-fertility-families-and-public-policies> (ověřeno dne 9. 5. 2012)

které byly jmenovány jako příklady "neviditelné" rodinné politiky (Hiilamo 2002, Matějková 2005: 12).

3.1.2 Režimy sociálního státu podle Esping-Andersena

Různorodé modely rodinných politik vycházejí z typologie sociálních států dánského sociologa G. Esping-Andersena. Jeho členění je založené na tom, do jaké míry stát snižuje závislost občana na trhu práce. S daným typem sociálního státu je úzce spojen typ rodinné politiky (Matějková 2005: 13). Nejčastěji jsou rozlišovány čtyři typy: liberální, sociální demokratický, konzervativní a prorodinně orientovaný.

Liberální sociální stát je charakteristický pasivní politikou zaměstnanosti, skromným systémem sociálního pojištění a skromnými univerzálními transfery. Sociální dávky jsou směřovány především ke skupině s nízkými příjmy. V rámci tohoto režimu není rodina výrazně podporována, stát zasahuje pouze v krizových situacích. Výsledkem modelu je minimalizace dekomodifikačního efektu a relativní rovnost v nízké státní podpoře. Typickými příklady liberálního modelu jsou Spojené státy, Velká Británie a Kanada (Matějková 2005: 13, Mitchell 2010: 18, Munková 2004: 51).

Sociálně demokratický model sociálního státu je založen na principu universalismu a dekomodifikace sociálních práv, které rozšiřuje i na střední vrstvy. Typickými rysy jsou vysoké zdanění populace, aktivní politika zaměstnanosti, vysoká participace žen na trhu práce a štedrá sociální politika. Tento typ sociálního státu je silně závislý na trhu práce, protože je velmi nákladný, takže se snaží co nejvíce minimalizovat sociální problémy, jako třeba nezaměstnanost. Zástupci sociálně demokratického modelu jsou skandinávské státy (Matějková 2005: 13, Mitchell 2010: 19, Munková 2004: 52).

Konzervativní (korporativistický) režim se snaží o reprodukci sociálních rozdílů a to především prostřednictvím přerozdělování. Sociální dávky jsou tak závislé na době pojištění a výši odváděného pojištění. Tento model je silně spojen s církví a tak je velmi důležité dominantní postavení otce a s tím spojené rodinné dávky, které povzbuzují k mateřství. Malá státní podpora možnosti skloubit zaměstnání a rodinu má vliv na plány mladých lidí ohledně rodiny. Příklady konzervativního modelu jsou Německo, Francie a Rakousko (Matějková 2005: 13, Mitchell 2010: 18 – 19, Munková 2004: 51 – 52).

Prorodinně orientovaný režim je podobný liberálnímu modelu svým nevměšováním, avšak spoléhá na pomoc rodiny v ochraně svých členů. Díky tomu se vysvětluje pozdější odchod mladých lidí od rodičů. Je zde velmi nízká ekonomická aktivita žen a výrazný konflikt rodiny a zaměstnání. Zástupci prorodinně orientovaného modelu jsou Itálie a Španělsko (Mitchell 2010: 19, Matějková 2005: 13).

Esping-Andersen do své typologie nezahrnul ani jeden ze států z bývalého Sovětského svazu. Podle něj se tyto státy postupně zařadí do jeho vymezených typů sociálního státu. Současné pojetí systému sociální a rodinné politiky v České republice nelze s určitostí přiřadit k žádnému z definovaných typů, avšak lze říci, že v něm převažují sociálnědemokratické rysy (Mitchell 2010: 19, 21).

3.1.3 Gender senzitivní typologie podle Leitner

Typologie Esping-Andersena sklidila kritiku z feministické perspektivy a genderově orientované sociální politiky. Kritika se zaměřila především na tři oblasti. První z nich se souhrnně nazývá „gender blind“ a přesně kritizují opomenutí, že ne všechny demografické skupiny mohou být rovnocenně komodifikovány a díky tomu vznikají nerovnosti. Dále je kritizováno, že typologie opomíjí roli ženy a rodiny v zajišťování sociálního zabezpečení. Třetí kritikou je pak nevěnování pozornosti genderu jakožto sociálně stratifikační síle. Proto důležitým východiskem v mé práci budou také gendrově senzitivní typologie sociálního státu (Bartáková 2009: 44 – 45). H. Maříková ve svém díle říká, že výraz gender odkazuje k rozdílu mezi mužem a ženou a z pohledu genderu je také možné nahlížet na rodinu a rodinnou politiku (Maříková 2000: 11).

Sigrid Leitnerová přišla s genderově senzitivním přístupem ke konceptu familializace a de-familializace, který se zaměřuje na veřejné politiky státu. Rozlišuje režimy sociálního státu, které spoléhají na pečující funkci rodiny, aktivně ji podporují a berou rodinu jako hlavního poskytovatele péče (familialistické režimy) a na ty, které usilují o osvobození rodiny od těchto závazků a umožňují poskytování adekvátních veřejných nebo soukromých služeb (de-familializující režimy). Zaměřuje se na komparaci jednotlivých rodinných politik a dává jim rámec typologie. Za jednu z nejdůležitějších politik familialismu (v rámci péče o děti) považuje peněžité dávky během rodičovské dovolené. Za nejdůležitější politiky de-familialismu udává služby

formální péče o děti do tří let. S. Leitnerová z toho tak vytvořila čtyři ideální typy familialismu: explicitní familialismus, volitelný familialismus, implicitní familialismus a de-familialismus (Bartáková 2009: 45 – 47).

Explicitní familialismus svými politikami posiluje pečující funkci rodiny ve vztahu k dětem a zároveň postrádá alternativní formy péče poskytované státy, ale i trhem. **Volitelný familialismus** je typický jak politikami, které podporují pečující funkci rodiny, tak politikami, které, umožňují externalizovat péči o závislé členy rodiny, takže rodiny mají právo pečovat, ale toto právo není vnucováno. **Implicitní familialismus** nenabízí ani externalizaci péče, ani rodinu aktivně nepodporuje, takže rodina se stává primárním zdrojem péče. **De-familialismus** je zajištěn díky silné nabídce služeb formální péče o děti prostřednictvím služeb státu nebo trhu a slabými familialistickými politikami. V jednotlivých sociálních státech nemusí být profil politik vždy jen familialistický či jen de-familialistický, ale může klidně docházet ke kombinaci familialistických a de-familializujících politik o různé intenzitě, a mohou tak směřovat k tomu kterému ideálnímu modelu (Bartáková 2009: 47 – 48).

3.1.4 Modely rodinné politiky podle Gauthier

Kanadská teoretička H. A. Gauthier klasifikovala země OECD (výjimkou Turecka a bývalé Jugoslávie) do čtyř modelů na základě historického zkoumání rodinné politiky. Modely jsou tyto: pro-natalitní, tradiční, rovnostářský a nezasahující.

Pro-natalitní model se zaměřuje na zvýšení nízké porodnosti. V tomto modelu je vysoké množství financí vynaložených na mateřské dovolené. Motivací je pomoci matkám spojit placené zaměstnání a rodinný život. Příkladem pro-natalitního modelu je Francie.

Tradiční model vychází z tradičních hodnot, které se snaží zachovávat. Stát má určitou odpovědnost za podporu rodin s dětmi, ale důležitější zdroje podpory jsou rodiny samy o sobě a různé nevládní organizace. Skromné podpory péče o děti ženám neumožňují, aby plně kombinovaly placené zaměstnání a rodinný život. Typickým příkladem modelu je Německo.

Rovnostářský model je založen na rovnosti pohlaví. Jak muži, tak ženy jsou považovány za poskytovatele péče. Cílem rodinné politiky je podpora placeného zaměstnání obou rodičů. Nejlepším příkladem jsou Švédsko, Dánsko a Norsko.

Nezasahující model je charakteristický podporou rodiny pouze v případě, že je v nouzi. Podporuje ženy, aby nezůstávaly doma, ale zapojily se do pracovního procesu. Víra v soběstačnost rodin má za následek v systému velmi nízkou úroveň podpory a dávky pro rodiny jsou v minimální výši. Příkladem modelu jsou Velká Británie a Spojené státy (Hiilamo 2002, CPU 2008¹⁰).

¹⁰ CPU = Central Policy Unit, studie vypracovaná vládou Hong Kongu

4 VYMEZENÍ RODINNÉ POLITIKY

V této kapitole budou definovány základní pojmy, které se vztahují k tématu rodinné politiky a budou využívány v mé práci. Účelem kapitoly je popsat základní fakta oblasti rodinné politiky, aby v dalších kapitolách mohla být konkrétně popsána realizace podpory rodin státem v České republice a Norsku. Zaměřím se nejdříve na vymezení samotného pojmu rodina a rodinná politika a poté na konkrétní nástroje rodinné politiky, kterými se v práci budu zabývat.

4.1 Definice rodinné politiky

„V moderních společnostech je rodina chápána jako základní jednotka společnosti, a měla by být proto chráněna a podporována státem. Stát pomocí rodinné politiky pečuje o rodinu, tj. především o manžele, rodiče, ženy v těhotenství a mateřství a děti“ (Matějková 2005: 7). Pokud chceme definovat, co přesně rodina je, tak z odborné literatury zjistíme, že oficiální definice pojmu „rodina“ neexistuje. A. Giddens ve svém díle píše, že: *„rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“* (Giddens 1999: 156). B. Matějková a J. Palonciová ve své studii zas říkají, že ze sociologicko-právního hlediska se rodina považuje za soužití lidí vázaných partnerským, manželským či rodičovským vztahem (případně jejich kombinacemi) a pojem domácnosti se pak užívá pouze pro ekonomické účely. V některých definicích je tak pojem rodiny lehce zaměnitelný s pojmem domácnost (Matějková 2005: 7).

Pokud jde o vymezení pojmu rodinných politik, pluralita definic je velká a v literatuře prakticky neexistuje shoda na jednotné definici. Podle užšího pojetí zahrnuje rodinná politika dávky a služby, které jsou zaměřeny na páry s dětmi nebo na osamělé rodiče. Patří sem hotovostní i věcná podpora formou přímých finančních transferů rodinám a slev na daních pro rodiny s dětmi, rodinné právo, mateřská a rodičovská dovolená a zařízení péče o děti. Rodinná politika v širším pojetí je rozšířena o všechny typy veřejných politik, které mohou mít potenciální vliv na blaho rodin (Matějková 2005: 11).

Existuje tak několik alternativ definice rodinné politiky v odborné literatuře. Například podle Polákové je rodinná politika: *„vědomé a cílené působení veřejných*

institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodin, na její členy a na její prostředí. Staví tak rodinu pod zvláštní ochranu státu, jejíž nedílnou součástí by mělo na druhé straně být i garantování práv na svobodu a sebeurčení členů rodin, které by vylučovalo přímé zásahy státu mířící k ovlivňování rodinného chování“ (Krebs 2010: 374). Podle Lamperta: „rodinná politika znamená soubor opatření a nástrojů, pomocí nichž nositelé této politiky sledují cíl chránit a podporovat rodinu jako instituci, která má pro společnost nepostradatelnou funkci“ (Matějková 2005: 11). M. Potůček zas ve svém díle říká, že „rodinná politika spoluovlivňuje vnitřní i vnější podmínky vzniku, existence a zániku rodin a postavení jejich jednotlivých členů v širším právním, ekonomickém, sociálním a kulturním rámci“ (Potůček 1995: 101).

Můžeme tedy říci, že rodinná politika zahrnuje opatření státu směřující k podpoře jednotlivých funkcí rodiny, aniž by některou z nich upřednostňovala, k její ochraně a pomoci při řešení následků sociálních událostí (těhotenství, mateřství apod.).

4.2 Cíle rodinné politiky

Rodinná politika jako oblast veřejného zájmu se začala rozvíjet po druhé světové válce a v současné době je standardní součástí vládní politiky většiny evropských zemí. Od počátku bylo hlavním cílem rodinné politiky zlepšovat životní podmínky rodin. Situace se změnila v 90. letech v souvislosti s extrémním snížením plodnosti. V některých státech úhrnná plodnost žen poklesla pod hodnotu 1,3 dítěte na 1 ženu a dlouhodobě se nemění. Proto se do zájmu rodinných politik dostala snaha o zvýšení úrovně plodnosti žen.¹¹ Dalším demografickým procesem, který má významný vliv na rodinnou politiku je stárnutí obyvatelstva, které od poloviny 20. století postihuje ve větší či menší míře všechny země. Podle dlouhodobých prognóz budoucího vývoje celkového počtu a pohlavní a věkové struktury obyvatelstva bude podíl starších osob v populaci stále narůstat.¹²

Avšak nízká porodnost a stárnutí nejsou jedinými důvody, proč se oblast rodinné politiky dostává více do popředí. Díky postupné modernizace společnosti dochází také k procesu proměny rodinných struktur. Forma tradiční rodiny je tak postupně

¹¹ „Rodinná politika v ČR: mění se přístup státu k rodinám?“, planovanirodiny.cz, J. Kocourková: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2007110903> (ověřeno dne 11. 3. 2012)

¹² „Stárnutí“, demografie.info: http://demografie.info/?cz_starnuti (ověřeno dne 12. 3. 2012)

rozšiřována novými typy rodinného života jako např. nesezdaná soužití. V současné době je tak typické rozvolnění vztahů v rámci širší rodiny. V důsledku těchto trendů je snahou většiny evropských vlád podporovat rodiny, aby byly schopny vychovávat další generace a aby se tak proces stárnutí obyvatelstva více nerozšiřoval (Matějková 2005: 7).

4.3 Vybrané nástroje rodinné politiky

V této části vymezím základní nástroje přímé finanční podpory rodin s dětmi, které budu poté srovnávat v obou zemích. Zaměřím se na příspěvek při narození, příspěvek při mateřství či otcovství, rodičovský příspěvek a přídavek na dítě.

PŘÍSPĚVEK PŘI NAROZENÍ

Příspěvek při narození (porodné) je dávka při narození dítěte, které je vyplácena ve většině evropských zemí. Zpravidla jde o jednorázovou dávku, jejíž výše je stanovena jednotně (bez testování výše příjmů rodiny), jde tedy o dávku plošnou. Porodné je však často odstupňováno podle počtu současně narozených dětí (dvojčat, trojčat apod.). Většinou je řazeno mezi tzv. rodinné dávky, které jsou hrazeny ze státního rozpočtu (z daní), ještě společně např. s přídavky na děti (Matějková 2005: 33).

PŘÍSPĚVEK V MATEŘSTVÍ ČI OTCOVSTVÍ

Mezinárodní organizace práce ILO doporučuje minimální délku placeného období mimo zaměstnání z důvodu těhotenství či narození dítěte 14 týdnů. Dále navrhuje výpočet příspěvku zvolit jako 2/3 podíl denního vyměřovacího základu z předchozí placené práce. V evropských státech je obvyklá úhrada podílu mzdy ve výši 90 – 100%. V současných evropských modelech se vyskytují 2 druhy koncepcí finanční pomoci v mateřství a to nemocenská nebo rodičovsko-nemocenská, což je příspěvek existující i pro otce místo matky či spolu s matkou nebo souvisí s přechodem na pobírání rodičovského příspěvku (Matějková 2005: 33 - 34).

RODIČOVSKÝ PŘÍSPĚVEK

Rodičovský příspěvek přispívá k pokrytí nákladů základních životních potřeb rodiče, který z důvodu osobní péče o malé dítě nemůže být výdělečně činný nebo je jeho výdělečná činnost velmi omezena (Dlouhý 1997:75). Ve většině států v Evropě je

tento příspěvek brán jako částečná finanční náhrada ušlého příjmu a tak je definována vzhledem k velikosti úvazku rodiče či výši výdělku. V nároku na rodičovský příspěvek se mohou rodiče střídat či o dítě pečovat společně. V některých evropských zemích zaniká část období nároku na příspěvek při jeho nečerpání druhým rodičem. Délka rodičovské dovolené a doby nároku na pobírání příspěvku se ve většině zemí shoduje (Matějková 2005: 35, Mitchell 2010: 59 - 60).

PŘÍDAVEK NA DÍTĚ

Přídavky na děti jsou jednou z nejdůležitějších finančních pomocí státu, která pomáhá pokrývat náklady spojené s výchovou a výživou nezaopatřených dětí. Za nezaopatřené dítě se většinou považuje dítě do 16 nebo 18 let, avšak ve většině zemí náleží přídavek na dítě i starším dětem, pokud se účastní vzdělávacího procesu (do 26 let). Systém vyplácení dávky je v jednotlivých státech velmi rozdílný. Mezi hlavní diferenciační prvky systému patří především věk dítěte, příjem rodiny, složení rodiny (úplná či neúplná) a pořadí dítěte v rodině, která má nárok na dávku (Matějková 2005: 36, Mitchell 2010: 60).

5 RODINNÁ POLITIKA V ČESKÉ REPUBLICE

Česká rodinná politika se soustřeďuje na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí, nikoli na přebírání těchto rolí a zasahování do vnitřního života rodin. V současné době se zaměřuje na podporu vytváření vhodných socioekonomických podmínek pro fungování rodin, které se soustřeďují především na finanční zajištění rodin, na slučitelnost práce a rodin, na služby pro rodiny a na finanční i nefinanční podporu rodičovské péče o děti (Rodinná politika...2008).

5.1 Politicko-sociální vymezení státu

Česká republika je stát ležící ve střední Evropě s rozlohou 78 867 km² a s 10,5 milionem obyvatel, z toho lehce přes 1 milion žijících v hlavním městě¹³, v Praze. Jedná se o parlamentní stát, v jehož čele stojí prezident. V současné době je hlavou státu Václav Klaus a předsedou vlády Tomáš Nečas. Vznik státu je datován 1. ledna 1993 rozdělením Československé federativní republiky na Českou republiku a Slovenskou republiku. V České republice žije v současnosti několik různých menšin, které tvoří zejména Slováci, Poláci a Romové. Úředním jazykem je čeština.

5.2 Ekonomická charakteristika státu

Česká republika je členem Organizace spojených národů (OSN), Severoatlantické aliance (NATO), Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), Světové obchodní organizace (WTO), Evropské unie (EU) a Schengenského prostoru. Se svou stabilní tržní ekonomikou patří k nejprůmyslovějším ekonomikám ve střední a východní Evropě.

Podle rozvojového programu Spojených národů (UNDP) má Česká republika jeden z nejvyšších ukazatelů lidského rozvoje ve střední a východní Evropě. Chudoba není rozšířena a země těží především z kombinace vzdělanostní a disciplinované pracovní síly a relativně nízké mzdy. Negativem je však vysoký fiskální deficit a vysoká

¹³ „Obecná fakta o ČR“ czech.cz: <http://www.czech.cz/cz/Objevte-CR/Fakta-o-CR/Obecna-fakta-o-CR> (ověřeno dne 9. 5. 2012)

míra nezaměstnanosti.¹⁴ Míra nezaměstnanosti je v současné době 6,8 % (viz příloha č. 3). HDP parity kupní síly na obyvatele v roce 2010 bylo 19 374 EUR (481 741 Kč). Česká republika patří mezi země, kde během posledních pěti let nejvíce stoupla průměrná roční mzda v paritě kupní síly, během let 2005 a 2010 se zvýšila o 23,8 % (viz příloha č. 5).¹⁵

5.2.1 Sociální pojištění

*„Právní úpravu organizace a provádění, sociálního zabezpečení obsahuje zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení. Sociální zabezpečení podle tohoto zákona zahrnuje nemocenské a důchodové pojištění“.*¹⁶

System nemocenského pojištění je určen pro výdělečně činné osoby, které při ztrátě příjmu v případech tzv. krátkodobých sociálních událostí (těhotenství a mateřství, péče o dítě) zabezpečuje peněžitými dávkami nemocenského pojištění. Nemocenského pojištění se účastní zaměstnanci a osoby samostatně výdělečně činné. Zaměstnanci jsou povinně účastni nemocenského pojištění, na rozdíl od osob samostatně výdělečně činných (OSVČ), jejichž nemocenské pojištění zůstává dobrovolné. Z nemocenského pojištění se poskytují 4 druhy dávek a to peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a v mateřství, nemocenské a ošetrovné.¹⁷

*„Z hlediska nemocenského pojištění se nerozlišuje, zda zaměstnanec je občanem České republiky nebo jiného státu. Nemocenského pojištění mohou být účastny jen osoby, které pracují v České republice pro zaměstnavatele se sídlem na území České republiky. Zaměstnanci, kteří jsou činní pro zaměstnavatele, kteří nemají na území ČR sídlo, jsou v ČR pojištěni, pokud má zaměstnavatel sídlo na území státu EU nebo na území státu, s nímž ČR uzavřela mezinárodní smlouvu o sociálním zabezpečení“.*¹⁸

¹⁴ „Country programmes – Czech republic“, undp.org: <http://europeandcis.undp.org/home/cst/show/D819110B-F203-1EE9-BA812F5DF06BFA49> (ověřeno dne 29. 4. 2012)

¹⁵ „Czech republic“, cia.gov: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ez.html> (ověřeno dne 1. 5. 2012)

¹⁶ „Sociální pojištění“, mpsv.cz: <http://www.mpsv.cz/cs/1349> (ověřeno dne 30. 4. 2012)

¹⁷ „Nemocenské pojištění v roce 2012“, mpsv.cz: <http://www.mpsv.cz/cs/7> (ověřeno dne 29. 4. 2012)

¹⁸ „Nemocenské pojištění“ cssz.cz: <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/> (ověřeno dne 30. 4. 2012)

5.2.2 Daňové úlevy pro rodiny s dětmi

Základním principem daňové podpory rodin je zajistit soběstačnost rodiny vzhledem k co nejmenší závislosti na sociálních dávkách a ponechat více finančních prostředků přímo v rodinném rozpočtu. S tím souvisí motivace k zaměstnání alespoň jednoho člena rodiny s cílem využít takto poskytovaných výhod. Daňová opatření mohou nabývat několika forem s různým efektem na výsledné příjmy (Podpora rodin... 2008).

Ministerstvo financí vydalo v roce 2010 výzkumnou studii zabývající daňovými úlevami v České republice, podle které se daňové úlevy z důvodu slev na dani vnímají jako součást sociální politiky, protože zohledňují osobní a rodinnou situace poplatníka. *„Důvodem existence těchto slev na dani je princip platební schopnosti. Zákon zohledňuje, že poplatník by neměl platit daň z částky, které převyšuje určité minimum nezbytné k životu, že poplatník s dětmi si může dovolit zaplatit méně na daních než poplatník se stejných příjmem bez dětí apod. Vzhledem k tomu, že princip platební schopnosti je základní daňový princip, vychází tyto slevy na dani ze zásad daňové politiky“*. Například v roce 2008 byla sleva na vyživované dítě ve výši 10 680 Kč (430 EUR). Sleva na dani za děti může přejít až do daňového bonusu, který je nástrojem srovnatelným s přídávky na děti a mohla by být celkem snadno nahrazena výdajovým programem (Daňové úlevy... 2010).

5.3 Demografický vývoj

Vývoj porodnosti po druhé světové válce byl v České republice velmi nepravidelný. Poválečná kompenzační vlna porodů se během 50. let stabilizovala a pozdější vzestupy (1963-65 a 1973-79) byly ovlivněny státní politikou. Vývoj porodnosti byl především ovlivněn dvěma skutečnostmi a to přijetím zákona o umělém přerušení těhotenství (1958), díky kterému přišel prudký pokles realizované plodnosti žen a přijetím komplexu pronatalitních opatření (1968-73), který přinesl rychlý vzestup a poměrně dlouhé období udržení vysoké úrovně plodnosti. Během osmdesátých let se

porodnost stabilizovala.¹⁹ Před rokem 1989 se Česká republika řadila k zemím s relativně vysokou úhrnnou plodností (hodnoty dosahovaly až na 1,9 – 2,0).

Podle *Národní zprávy o rodině*, vydané v roce 2004 Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky, byl v 90. letech vývoj porodnosti jedním z nejdiskutovanějších demografických procesů. V letech 1990 – 1994 poklesla úhrnná plodnost na hodnotu 1,44. Do roku 1996 klesal počet narozených dětí a v následujících letech (1997 – 2000) počet dětí stagnoval okolo 90 000 ročně. V roce 1999 se úhrnná plodnost snížila dokonce až na hranici 1,13. Na přelomu milénia došlo k mírnému nárůstu (úhrnná plodnost se zvýšila v roce 2002 na 1,17), který se v roce 2003 dostal na necelých 94 000 živě narozených dětí (viz příloha č. 1). V mezinárodním kontextu je však tato úroveň porodnosti jednou z nejnižších v Evropě (Národní zpráva... 2004).

Hluboký pokles úhrnné plodnosti je důsledkem zlomu v reprodukčním chování žen, které nově vstupují do věku nejvyšší plodnosti. Mladé ženy začaly hromadně odkládat vstup do manželství a díky tomu i narození prvního dítěte (Baumruková 1997: 61). V první polovině 90. let se snížila především plodnost žen mladších 25 let, snížila se však i plodnost starších žen. V druhé polovině 90. let pokračoval klesající trend plodnosti mladých žen do 25 let, ve vyšším věku se plodnost zvýšila, ale stále nekompenzovala pokles plodnosti v nižším věku. V roce 2002 pak vzrostla plodnost především žen starších 28 let. V 90. letech se tedy rozšiřoval interval nejvyšší plodnosti a posouval se do vyššího věku. Tyto změny měly vliv na zvyšování průměrného věku matky při prvním porodu, takže v roce 1989 rodily prvorodičky v průměru ve věku 22,5 let, v roce 2002 pak ve věku 25,6 let. Zvýšil se i celkový věk při porodu, a to z 24,8 let na 27,8 let (Národní zpráva... 2004).

5.4 Vymezení a cíle rodinné politiky

MPSV ČR vydalo v r. 2008 zprávu *Rodinná politika na úrovni krajů a obcí*, podle které představuje rodinná politika v České republice souhrn aktivit a opatření, které podporují rodinu. Podporuje všestranně vyhovující rodinné a rodičovské kompetence a všechny subjekty, které podporují rodinu. Zaměřuje se ale také udržování společenské prestiže institutu manželství a na podporu rodin se specifickými potřebami

¹⁹ „Porodnost“, demografie.info: http://www.demografie.info/?cz_porodnosthistorie (ověřeno dne 21. 4. 2012)

(Rodinná politika... 2008). Systém sociálního zabezpečení v ČR vychází z tradic a z mezinárodněprávních závazků, které uzákoňují právo rodin na pomoc a sociální ochranu ze strany státu. Občané jsou v případě potřeby chráněni třemi pilíři sociálního zabezpečení – sociální pojištění, sociální podpora a sociální péče (Mitchell 2010: 31).

Základním cílem české rodinné politiky je podle *Národní koncepce rodinné politiky*, vypracované ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 2005, „vytvořit všestranně příznivější společenské klima a podmínky pro rodinu, umožňující lidem realizovat vlastní životní strategie v naplňování partnerských a rodičovských plánů. Respektovat přitom diferencované zájmy a potřeby různých rodinných typů a členů rodin“. Rodinná politika se tak snaží o vytváření všestranně příznivých podmínek pro rodinu a dostat je do středu pozornosti politické i správní reprezentace země. Pokouší se o posilování vědomí hodnot rodiny, především u mladé generace. Dalším dílčím cílem je posilování ekonomické a sociální suverenity rodin a jejich členů na trhu práce, aby byli schopni plnit svoji úlohu ve všech obdobích svého vývojového cyklu. Snaží se o rozvíjení rodinné politiky jako dlouhodobě celospolečenské aktivity, která je koordinována veřejnou správou. Rodinná politika se pokouší podpořit koncipování účinné rodinné politiky rozvíjením výzkumu poskytujícího dostatek poznatků o aktuálních a perspektivních potřebách rodin a vhodných způsobech jejich uspokojování (Národní koncepce... 2005).

6 RODINNÁ POLITIKA V NORSKU

Norsko, stejně jako další skandinávské státy, je charakteristické vyspělou rodinnou politikou s dlouholetou tradicí. Typická je vysoká zaměstnanost žen a relativně vyšší úroveň plodnosti ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi. Norsko představuje stát s tzv. dualismem rodinné politiky (tj. model směřující jak na podporu dvouprůmových rodin, tak na obecnou podporu rodin). Celá řada studií dokazuje, že norská rodinná politika má pozitivní vliv na vysokou úroveň plodnosti, která je pro zemi charakteristická (Habartová, Demografie 2012).

6.1 Politicko-sociální vymezení státu

Norské království (Kongeriket Norge) je stát ve Skandinávii s rozlohou 385 000 km² a necelými 5 miliony obyvatel. Svou rozlohou zaujímá přední příčky evropských statistik, což se o počtu obyvatel říci nedá. V celém Norsku je přibližně 6,5% různých menšin, které tvoří zejména Švédové, Dánové a Poláci. Úředním jazykem jsou dvě rovnoprávné verze norštiny a to bokmål a nynorsk.²⁰ Hlavním městem je Oslo, kde žije necelý 1 milion obyvatel. Norsko, jako samostatný stát, vzniklo v roce 1905 na základě referenda vyhlášením nezávislosti na Švédsku. Další referendum rozhodlo, že se Norsko stane monarchií a tak v listopadu téhož roku usedl na norský trůn Håkon VII. (druhorozený dánský princ Carl), jehož manželka Maud byla dcera anglického krále (Hroch 2005: 200 – 202). Norsko je v současné době konstituční monarchií, v jejímž čele stojí době král Harald V., kterého zastupuje v době nepřítomnosti (či nemoci) jeho syn Haakon Magnus. Současným předsedou vlády je Jens Stoltenberg z Dělnické strany.²¹

6.2 Ekonomická charakteristika státu

Norsko je členem Organizace spojených národů (OSN), Severoatlantické aliance (NATO), Organizace pro bezpečnost a spolupráci (OBSE), Organizace pro

²⁰ „Norsko: základní informace o teritoriu“, businessinfo.cz: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/norsko-zakladni-informace-o-teritoriu/1/1000790/> (ověřeno dne 2. 3. 2012)

²¹ „Norsko: vnitropolitická charakteristika“, businessinfo.cz: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/norsko-vnitropoliticka-charakteristika/2/1000790/#sec2> (ověřeno dne 2. 3. 2012)

hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) a mnoha dalších mezinárodních organizací a regionálních uskupení. V průběhu roku 2000 byla dokončena jednání o oficiálním přistoupení Norska k Schengenskému systému, které se uskutečnilo od 25. 3. 2001. Získalo tak statut plného člena Schengenu. Norsko však stále není členem Evropské unie. V roce 1994 se již podruhé většina voličů vyslovila proti vstupu a v následujících letech proběhlo několik dalších průzkumů veřejného mínění, podle kterých počet norských odpůrců vstupu do EU stále roste. Avšak s prohlubující se krizí EU se vstup Norska do EU zdá stále více nepravděpodobný i do budoucna.²²

Rozvojový program Spojených národů (UNDP) vypracovává statistiky na základě indexu lidského rozvoje, podle kterých bylo Norsko během posledních deseti let několikrát hodnoceno jako nejlepší země pro život. Obyvatelstvo obecně disponuje velmi dobrým zdravím, gramotnost je prakticky 100% a většina dospělých obyvatel dokončila úplné střední vzdělání. Ve státě se nevyskytuje extrémní chudoba a ve srovnání s dalšími zeměmi OECD je úroveň relativní chudoby nízká. Pro Norsko je také typická velmi vysoká míra rovnosti pohlaví ve všech úrovních společnosti.²³ Vysoká míra přerozdělování vytváří v Norsku podmínky pro jeden z relativně největších veřejných sektorů na světě, jehož hodnotu částečně vylepšuje nízká míra korupce (Evropské sociální...2007).

Norsko je známé svým bohatstvím díky velkým zásobám ropy. Pohybuje se na prvních příčkách ve vývozu ropy a plynu, což zajišťuje přibližně třetinu státního příjmu. Do roku 2009 bylo vytěženo okolo 40% odhadovaných ropných zásob (za necelých 40 let), takže zásoby Norsku ještě několik desítek let vydrží. Ropný a plynárenský průmysl rovněž přispívá k inovaci a vývoji technologií v dalších norských průmyslových odvětvích.²⁴

Norsko je tedy hospodářsky velmi vyspělá země, podle vykázaného HDP na jednoho obyvatele (HDP parity kupní síly na obyvatele v roce 2010 bylo 41 322 EUR, viz příloha č. 6) patří Norsku v posledních letech vždy druhé místo na světě po Lucembursku. Norsko je stabilní, ekonomicky prosperující země s nízkou inflací,

²² „Norsko: zahraničně – politická orientace“, businessinfo.cz: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/norsko-zahranicne-politicka-orientace/3/1000790/> (ověřeno dne 2. 3. 2012)

²³ „Obecné informace“, noramb.cz: [http://www.noramb.cz/About_Norway/policy/Socialni-blahoby/Obecne-informace-/](http://www.noramb.cz/About_Norway/policy/Socialni-blahoby/Obecne-informace/) (ověřeno dne 3. 3. 2012)

²⁴ „Ropa a plyn“, noramb: http://www.noramb.cz/About_Norway/business/Prmysl/Ropa-a-plyn/ (ověřeno dne 9. 5. 2012)

nezaměstnaností (v současné době je míra nezaměstnanosti 3,2%, viz příloha č. 4) a vzdělaným obyvatelstvem.²⁵

6.2.1 Program státního sociálního pojištění

Všichni norští občané a lidé pracující v Norsku mají automaticky právo na členství v Norském programu státního pojištění, který umožňuje pobírat důchod (např. starobní, invalidní nebo po zemřelých rodinných příslušnících) a podporu v souvislosti s pracovními úrazy, nepracovními úrazy a nemocí, těhotenstvím, mateřstvím, svobodným rodičovstvím a pohřbem rodinných příslušníků. Spolu s pojištěním určeným k výplatě rodičovských přídavků a finančních příspěvků určených rodičům malých dětí představuje program státního pojištění nejdůležitější systém všeobecného pojištění v zemi. Z národního systému pojištění se tak vyplácí příspěvek při narození dítěte, rodičovský příspěvek a dávky pro osamělé rodiče.²⁶

Státní pojištění je financováno z členských příspěvků zaměstnanců, samostatně výdělečných osob a jiných pojištěnců, příspěvků zaměstnavatelů a vládních dotací. Příspěvky od zaměstnanců jsou ve výši 7,8 % z hrubé mzdy, pro osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ) je sazba 10,7 % z příjmu ze „sebezaměstnání“. Z jiných druhů příjmů, například penzí, se platí příspěvky ve výši 3 %. Příspěvky od zaměstnavatelů jsou nastaveny jako procento z vyplácených mezd a jsou určeny jak pro zaměstnance v soukromém sektoru tak veřejném sektoru. Pohybují se mezi 0 – 14,1 % v závislosti na regionu, kde se podnik nachází (Evropské sociální...2007).

6.2.2 Daňové úlevy pro rodiny s dětmi

Základním rysem norského daňového systému je, že existují dvě odpisové skupiny. První skupina zahrnuje manžele se společným zdaněním a osamělé rodiče s alespoň jedním nezaopatřeným dítětem. Do druhé skupiny patří všichni ostatní. Příjmy pod 22 600 NOK (2 979 EUR) u druhé skupiny nebo pod 45 200 NOK (5 959 EUR) u

²⁵ „Podnikání a daně v Norsku“, businessinfo.cz: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/norsko/podnikani-a-dane-v-norsku/1000790/59281/> (ověřeno dne 3. 4. 2012)

²⁶ „Program státního pojištění“, noramb.cz: http://www.noramb.cz/About_Norway/policy/Socialni-blahoby/insurance/ (ověřeno dne 3. 4. 2012)

první skupiny nejsou zdanitelné. Pro všechny daňové poplatníky existuje "minimální odpočet", což je 22 % z hrubého příjmu a maximální výše je 40 300 NOK (5 313 EUR) a "osobní odpočet", což je 28 800 NOK (3 797 EUR) u druhé daňové skupiny a 57 600 NOK (7 594 EUR) u první daňové skupiny. Také je možný odpočet doložených nákladů na děti, což je 25 000 NOK (3 296 EUR) za jedno dítě a 30 000 NOK (3 955 EUR) za dvě nebo více dětí.²⁷

6.3 Demografický vývoj

V Norsku, stejně jako v mnoha dalších zemích, se objevil velký „baby boom“ po druhé světové válce (před válkou byla úhrnná plodnost v Norsku na hodnotě 1,87). Avšak v této zemi byl mnohem intenzivnější a déle trvající než v ostatních zemích. Na začátku 70. let vzrostla úhrnná plodnost až na hodnotu 2,5. Během 70. začala pomalu klesat a v 80. letech se úhrnná plodnost stabilizovala kolem hodnoty 1,7 (na historické dno klesla v roce 1983 a to na hodnotu 1,66). Po tomto roce však porodnost v Norsku (a v ostatních skandinávských státech) začala opět vzrůstat. V Norsku se tak vzrůstající míra plodnosti dostala až k hodnotě 1,9 v roce 1990. V letech 2001-2003 poklesla těsně pod úroveň 1,8. Vývoj v posledních letech vykazuje opětovný mírný vzestup úrovně plodnosti na 1,9 dítěte na jednu ženu (viz příloha č. 2). Tato hodnota náleží k těm nejvyšším v Evropě (Rønsen, Demographical Research 2004).

Během posledních let Norsko, stejně jako ostatní vyspělé země, ukazuje trend posouvání nejvyšších měr plodnosti do vyšších věkových skupin. Průměrný věk matek při porodu se od poloviny 70. let postupně zvyšuje a od roku 2006 se pohybuje okolo věku 30,3 let. U prvorodiček se průměrný věk za posledních 20 let zvýšil v průměru téměř o 3 roky a od roku 2003 se stabilizoval mírně nad hranicí 28 let (Habartová, Demografie 2012).

Stoupající úroveň plodnosti od poloviny 80. let v Norsku (i ve všech dalších severských zemích) vzbudila zájem vědců a politiků daleko za hranicemi regionu. Severský model zaujal především v ostrém kontrastu se zkušenostmi z většiny ostatních evropských zemí, kde pokračoval pokles plodnosti až k nezvykle nízké úrovni (Rønsen, Demographical Research 2004).

²⁷ „Family Policies in Norway“, york.ac.uk:
<http://www.york.ac.uk/inst/spru/research/nordic/norwpoli.PDF> (ověřeno dne 18. 3. 2012)

6.4 Vymezení a cíle rodinné politiky

Rodinná politika v Norsku je založena na holistickém integrovaném přístupu s důrazem na genderovou rovnost, jejímž cílem je posílit rodinu, zamezit jejímu rozpadu a vytvořit takové podmínky, aby rodina fungovala ve společnosti správně. Cílem tohoto přístupu je zajištění oběma rodičům skloubení práce a rodiny a podporovat participaci mužů na péči o malé děti. Mezi další opatření patří například rozvoj předškolních zařízení pro děti nebo zajištění flexibility pracovní doby zaměstnancům s malými dětmi či rozvoj služeb podporujících rodiny. Všechny typy schémat v Norsku navazují na dlouhodobou tradici podpory blaha rodiny a stát si uvědomuje, že pro jeho dobrý rozvoj je rodinná politika velmi důležitá.²⁸

7 SROVNÁNÍ NÁSTROJŮ PŘÍMÉ FINANČNÍ PODPORY RODIN V ČESKÉ REPUBLICE A V NORSKU

Vzhledem k rozdílné ekonomické úrovni Norska a České republiky (viz podkapitoly 5.2 a 6.2) se v rámci srovnání nebudu soustředit na výši příspěvků, ale především na systém vyplácení a na cílové skupiny jednotlivých dávek.

7.1 Příspěvek při narození

ČESKÁ REPUBLIKA

Příspěvek při narození je jednorázová dávka, jejímž cílem je pomoc při úhradě zvýšených nákladů spojených s narozením dítěte. V České republice je nárok na porodné podmíněn výší příjmů v rodině (v kalendářním čtvrtletí předcházejícím kalendářnímu čtvrtletí, ve kterém se dítě narodilo), které nesmí překročit hranici 2,4 násobku životního minima rodiny (což je v případě dvou rodičů a jednoho živě narozeného dítěte 16 992 Kč).²⁹ Tuto dávku však rodina může dostat pouze jednou, a to

²⁸ „Komplexní rodinná politika jako priorita státu“, K.Svobodová, demografie.info: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=408 (ověřeno dne 11. 3. 2012)

²⁹ „Porodné“, mpsv.cz: <http://socialniporadce.mpsv.cz/cs/142> (ověřeno dne 30. 3. 2012)

buď na první živě narozené, nebo na první dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Výše porodného je pevně stanovena na částku 13 000 Kč (528 EUR). V případě, že se s prvním živě narozeným dítětem narodí další živě narozené dítě (nebo děti), je výše dávky stanovena na částku 19 500 Kč (792 EUR).³⁰ Tento nárok má rovněž otec dítěte v případě, že žena, která dítě porodila, zemřela a porodné nebylo vyplaceno jí ani jiné osobě. Nárok na porodné vzniká dnem porodu. Na dávku vznikne nárok, jestliže se jednalo o porod dítěte (ne o potrat), protože i když dítě po porodu zemře, porodné se vyplácí.³¹

NORSKO

„Porodné jako jednorázová suma neexistuje. Bud' rodič dostává rodičovský příspěvek (...) nebo dostane jednorázovou sumu (...) odpovídající nejnižšímu možnému výpočtu rodičovského příspěvku“ (Lucka), odpovídá norská matka na otázku ohledně příspěvku při narození dítěte. V Norsku je příspěvek při narození (engangsstønad ved fødsel) dávka, na kterou má nárok pouze žena, která nemá nárok na rodičovský příspěvek, je ekonomicky neaktivní a zároveň je členem národního sociálního pojištění. Pouze v případě, že by byl rodičovský příspěvek celou dobu nižší než příspěvek při narození, bude rodičovský příspěvek diferencially navýšen.³² Více se touto dávkou budu zabírat v rámci rodičovského příspěvku. Díky povaze dávky nelze příspěvek při narození v České republice a v Norsku srovnávat.

7.2 Příspěvek v mateřství či otcovství

ČESKÁ REPUBLIKA

V České republice existují v rámci zabezpečení v mateřství z nemocenského pojištění dva typy dávek. Prvním z nich je peněžité pomoci v mateřství a druhá vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Peněžité pomoci v mateřství (dále PPM) je spojena s neschopností ženy vykonávat práci v období krátce před porodem a po něm. Matka má tak v tomto období právo na zvláštní druh ochrany. Česká republika

³⁰ „Porodné“, mpsv.cz: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/porodne> (ověřeno dne 24. 2. 2012)

³¹ „Porodné“, vyplata.cz: <http://www.vyplata.cz/statnisocialnipodpora/porodne.php> (ověřeno dne 28. 4. 2012)

³² „Maternity/paternity“, europa.eu: http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do (ověřeno dne 28. 4. 2012)

patří k zemím, kde je jedno z nejdelších období nároku na PPM. Nárok na placenou mateřskou dovolenou je po dobu 28 týdnů (u samoživitelek a vícečetného porodu 37 týdnů). V ČR je stanoven denní maximální limit, do kterého je příjem při výpočtu příspěvku v mateřství plně započítán. Tento daný limit je pro skupiny lidí s vyššími pracovními příjmy velmi znevýhodňující. Vyrovnávací příspěvek v těhotenství může získat žena, která byla v důsledku těhotenství převedena na jinou, finančně hůře ohodnocenou práci (Matějková 2005: 33). Výše PPM je 70% redukováného denního vyměřovacího nákladu za kalendářní den. „Denní vyměřovací základ se u PPM zjistí tak, že se započitatelný příjem zúčtovaný v rozhodném období ... dělí počtem „započitatelných“ kalendářních dnů připadajících na toto rozhodné období. Takto stanovený průměrný denní příjem podléhá redukcí, která se u PPM provede tak, že částka do první redukční hranice se počítá 100%, z částky nad první redukční hranici do druhé redukční hranice se počítá 60%, z částky nad druhou redukční hranici do třetí redukční hranice se počítá 30% a k částce nad třetí redukční hranici se nepřihlíží“.³³

NORSKO

V případě Norska mateřská dovolená v podstatě neexistuje, proto užívám termínu rodičovská dovolená. Je zde vyplácena celkem štedrá a dlouhodobá podpora v mateřství (rodičovství), která však nevyhrazuje dovolenou pouze matce, ale směřuje jí na oba rodiče. Délka rodičovské dovolené je 46 týdnů s 100% náhradou (případně 56 týdnů s 80% náhradou). V případě vícečetného porodu, mají rodiče nárok na dalších 5 týdnů rodičovské dovolené s 100% náhradou mzdy (7 týdnů se sníženou náhradou mzdy na každé další dítě). Rodiče si mohou rozdělit dobu placené rodičovské dovolené mezi sebou. Pouze je nutné, aby matka je nastoupila na placenou mateřskou dovolenou 3 týdny před porodem. Pokud tak neučiní, mateřská dovolená se jí o tyto 3 týdny zkrátí. Prvních minimálně 6 týdnů po porodu je rovněž vyhrazeno matce dítěte. Z celkové doby je 10 týdnů naopak vyhrazeno pouze otci (tzv. fredrekvote). Zbývající část může být libovolně rozdělena podle rozhodnutí rodičů. Podmínkou pro poskytnutí rodičovského příspěvku otci je povinnost zůstat doma a pečovat o dítě, přičemž matka musí znovu nastoupit na plný úvazek do práce (příp. ke studiu), případně musí využít takovou kombinaci práce a studia, aby dohromady vyplňovala plný pracovní úvazek. Otec dítěte má nárok na rodičovskou dovolenou v případě, že matka má omezenou schopnost starat

³³ „Peněžitá pomoc v mateřství“, cssz.cz: <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/davky/penezita->

se o děti (např. v době nemoci nebo úrazu). Mateřský příspěvek může být také kombinován s částečným pracovním úvazkem, příspěvek je pak snížen a období pro jeho vyplácení rozšířeno, přičemž celková částka je zachována. Rodiče, kteří nemají nárok na rodičovské příspěvky, obdrží pouze jednorázovou částku (engangsstønad ved fødsel – „příspěvek při narození“) 35 263 NOK (4 669 EUR), (Habartová, Demografie 2012). Pouze v případě, že by byl mateřský příspěvek celou dobu nižší než „příspěvek při narození“, bude rodičovský příspěvek diferenciatně navýšen.³⁴ Výhodou dávky je, že je osvobozena od daně. O dávku je třeba požádat nejpozději do 6 měsíců od narození.³⁵

Obdobou českého vyrovnávacího příspěvku v těhotenství, je v Norsku peněžité dávkou v těhotenství (svangerskapspenger), na kterou má žena nárok, pokud musí přerušit svoji výdělečnou činnost před porodem z důvodu nebezpečných pracovních podmínek nebo pracovního prostředí. Má tak nárok na placenou dovolenou a to aniž by si musela zkrátit placenou dovolenou po porodu.³⁶

V rámci mateřské, resp. rodičovské dovolené je těžké Norsko (a všechny skandinávské státy) srovnávat s ostatními státy, protože jejich rodinná politika šla směrem k nerozlišování mateřské a rodičovské dovolené. Otec má velmi podobný nárok na dovolenou jako matka (kromě období před porodem a těsně po porodu), proto kdyby se porovnálo období peněžité pomoci v mateřství v období vyhrazeném pouze matce, tak by tyto státy velmi zaostávaly za ostatními (Mitchell 2010: 51).

7.2.1 Otcovská dovolená

Podle dokumentu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí je otcovská dovolená nejnovějším opatřením užívaným v některých evropských zemích a má sloužit k většímu zapojení otců v péči o děti. Vyskytuje se v různých podobách a to buď může

[pomoc-v-materstvi.htm](#) (ověřeno dne 3. 5. 2012)

³⁴ „Maternity/paternity“, europa.eu:

http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do (ověřeno dne 28. 4. 2012)

³⁵ „Engangsstønad ved fødsel og adopsjon“, nav.no:

<http://www.nav.no/Familie/Svangerskap,+f%C3%B8dsel+og+adopsjon/Engangsst%C3%B8nad+ved+f%C3%B8dsel+og+adopsjon> (ověřeno dne 2. 4. 2012)

³⁶ „Vaše práva v oblasti sociálního zabezpečení v Norsku“, europa.eu:

http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Norway_cs.pdf (ověřeno dne 7. 5. 2012)

být určena otci pro období kolem narození dítěte, a to při současném nároku matky na mateřskou dovolenou (v tomto případě je její délka ve srovnání s mateřskou nebo rodičovskou dovolenou krátká, nejčastěji v rozmezí od 2 dnů po jeden až dva týdny) nebo je možné chápat otcovskou dovolenou jako období, případně část mateřské dovolené (Teoretické možnosti... 2010).

ČESKÁ REPUBLIKA

V České republice není otcovská dovolená uzákoněná a v krátkodobém horizontu se ani nechystá. V českém prostředí jsou stále silné genderové stereotypy vztahující se k mateřství a otcovství a tak se za nejvhodnější péči považuje, když žena zůstane s dítětem doma do 3 let. Muži na rodičovské dovolené tvoří zhruba 1 % (Gender Studies 2011). Ministerstvo práce a sociálních věcí spolu s Ligou otevřených mužů (LOM) se však snaží tento trend změnit pomocí projektu „*Táto, jak na to?*“, který je z 85% financován z dotace Evropského sociálního fondu v rámci Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost.³⁷

Cílem projektu je zviditelnění hodnoty otcovství a zároveň snaha o eliminaci diskriminace žen na trhu práce. Zaměřuje se na otce všech kategorií a to jak na ženaté, svobodné i rozvedené, vlastní i nevlastní, zkušené i začátečníky. Společným jmenovatelem je jejich zájem a péče o děti. Projekt se snaží o posilování rodičovské kompetence u mužů a také ukazuje, co jim osobně rodičovství přináší.³⁸

NORSKO

Norsko je první zemí, která zavedla systém otcovské dovolené. Cílem bylo umožnit skloubení pracovního života s rodinným. Jak bylo zmíněno, už v roce 1977 měli otcové nárok na sdílení rodičovské dovolené, avšak na počátku 90. let tuto možnost využilo pouze 2 – 3 % všech otců. Proto byly v roce 1993 zavedeny kvóty pro otce, které měly za cíl podpořit více otců k zapojení do péče o dítě v průběhu jeho prvního roku života. Výsledkem nastavení těchto kvót je zvýšený zájem otců o dovolenou v souvislosti s narozením dítěte. Například v roce 2008 využilo nárok na dovolenou až 90 % otců. Nastavení nároku na otcovskou dovolenou přináší mužům

³⁷ „Projekt Táto, jak na to? podporuje otce doma i v zaměstnání“, mpsv.cz:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10725/19042011.pdf> (ověřeno dne 22. 4. 2012)

možnost vytvářet si k dětem silnější vztah už od narození a stále častěji jeho vliv přetrvává i po uplynutí otcovské dovolené. Tento systém je podporován politiky napříč politickými stranami, takže byl v roce 2009 prodloužen z 6 na 10 týdnů. V současné době je tak pro otce stanoveno 12 týdnů³⁹ rodičovské dovolené, které když otec nevyužije, tak zaniknou. Díky zavedení systému otcovské dovolené je Norsko na prvních příčkách evropské statistiky porodnosti a podílu žen na pracovním trhu.⁴⁰

7.2.2 Srovnání peněžité pomoci v mateřství

Tabulka č. 2: Srovnání peněžité pomoci v mateřství

	Česká republika	Norsko
Délka nároku na dávky	28 týdnů	46 týdnů (příp. 56 týdnů)
Podíl denního vyměřovacího základu	70%	100% (příp. 80%)
Existence ročního minima příjmu	není	není
Peněžité pomoci v otcovství	není	10 týdnů

Zdroj: autorka, vlastní zpracování

Z tabulky je na první pohled patrné, že délka mateřské (rodičovské) dovolené se v České republice a v Norsku značně liší. V ČR vzniká nárok na placenou mateřskou dovolenou 28 týdnů, což je déle, než doporučuje ILO (Mezinárodní organizace práce). Naopak v souladu s doporučením organizace (které stanovuje žádoucí příspěvek ve 2/3 předchozí mzdy) zvolila pro základ výpočtu 70% denního vyměřovacího základu (Mitchell 2010: 39 – 40). Avšak většina evropských zemí uplatňuje 80 – 100% hrubé mzdy, stejně jako Norsko.

V Norsku je mateřská (rodičovská) dovolená téměř dvakrát delší než v České republice a pobíraná podpora je též o něco vyšší. Významným rozdílem je také norská fedrekvota (kvóta pro otce), což je 10 týdnů dovolené, které náleží pouze otci. Naopak pouze matce náleží 9 týdnů. Zbytek rodičovské dovolené si mohou rodiče mezi sebou rozdělit podle svého vlastního uvážení. V ČR podobná kvóta neexistuje.

³⁸ „Smysl a cíl projektu“, tatojaknato.cz: <http://www.tatojaknato.cz/zakladni-informace> (ověřeno dne 11. 3. 2011)

³⁹ „Vaše práva v oblasti sociálního zabezpečení v Norsku“, europa.eu: http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Norway_cs.pdf (ověřeno dne 7. 5. 2012)

⁴⁰ „Příspěvky na rodičovské dovolené a otcovská dovolená“, noramb.cz: http://www.noramb.cz/About_Norway/policy/Socialni-blahoby/benefits/ (ověřeno dne 28. 2. 2012)

7.3 Rodičovský příspěvek

ČESKÁ REPUBLIKA

V České republice má nárok na rodičovský příspěvek rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině, a to až do vyčerpání celkové částky 220 000 Kč (8 934 EUR), nejdéle do 4 let věku dítěte. Jestliže alespoň jednomu z rodičů lze stanovit k datu narození dítěte 70 % třicetinásobku denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství nebo nemocenské v souvislosti s porodem podle zákona o nemocenském pojištění, rodič si může volit výši a tím i délku pobírání rodičovského příspěvku. Maximální měsíční výše rodičovského příspěvku je stanovena na základě podmínky, že pokud 70 % třicetinásobku denního vyměřovacího základu je nižší nebo rovno 7 600 Kč, rodičovský příspěvek může činit nejvýše 7 600 Kč. Pokud však 70 % třicetinásobku denního vyměřovacího základu převyšuje 7 600 Kč, je výše rodičovského příspěvku omezena touto částkou, maximálně však výše rodičovského příspěvku může činit 11 400 Kč (458 EUR) měsíčně. V případě, že vyměřovací základ lze stanovit u obou rodičů, vychází se z toho, který je vyšší. Volbu výše rodičovského příspěvku je možno měnit jedenkrát za tři měsíce. Pokud však ani jednomu z rodičů nelze uvedený vyměřovací základ stanovit, náleží rodičovský příspěvek v pevných měsíčních částkách 7 600 Kč (309 EUR) do konce 9. měsíce věku a následně ve výši 3 800 Kč (154 EUR) do 4 let věku dítěte.⁴¹

Podmínkou pro pobírání rodičovského příspěvku je, že dítě mladší než 2 roky navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu nepřevyšujícím 46 hodin v kalendářním měsíci. Když dítě dovrší 2 roky, není docházka do zařízení omezena. V případě, že se v rodině narodí další dítě, nárok na rodičovský příspěvek na starší dítě zaniká, a to i v případě, že na narozené dítě náleží rodičovský příspěvek ihned od narození ve stejné výši, v jaké náleží doposud na starší dítě. Změnu je nezbytné ohlásit příslušnému orgánu, aby nevznikl přeplatek na dávce.⁴² Rodičovské příspěvky, na které vznikl nárok podle právní úpravy platné do

⁴¹ „Státní sociální podpora“, mpsv.cz: <http://www.mpsv.cz/cs/2> (ověřeno dne 10. 3. 2012)

⁴² „Rodičovský příspěvek“, mpsv.cz: http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/rodicovsky_prisp (ověřeno dne 10. 3. 2012)

31. 12. 2011, mohou přejít na novou právní úpravu kdykoli od ledna 2012 dle rozhodnutí rodiče.⁴³

Rodičovská dovolená a období nároku na rodičovský příspěvek se v České republice liší. Rodičovská dovolená se poskytuje matce po skončení mateřské dovolené (otci od narození dítěte) a to v rozsahu maximálně do věku 3 let dítěte. Rodičovská dovolená nemusí být čerpána vcelku, tzn., že pokud zaměstnankyně (zaměstnanec) nastoupí např. v 1 roce dítěte zpět do práce, může až do jeho 3 let věku kdykoliv požádat znovu o poskytnutí rodičovské dovolené.⁴⁴ Období nároku na rodičovskou dovolenou je o tak jeden rok kratší než období nároku na rodičovský příspěvek.

NORSKO

Obdobou rodičovského příspěvku je v Norsku příspěvek na výchovu dítěte (kontantstøtte til småbarnsforeldre), který je přiznáván rodičům s dítětem ve věku od 1 do 3 let. Účelem je, aby rodiče měli více času na své děti a mohli se rozhodnout, jestli chtějí veškerý čas věnovat péči o děti nebo jestli chtějí využívat státní služby péče o děti. Podmínkou pro získání dávky je, že dítě není umístěno do dětského zařízení s celodenním provozem podporovanou státem. S celodenním provozem znamená, že dítě navštěvuje zařízení s denní péčí 33 a více hodin týdně. Pokud návštěva zařízení je kratší, vzniká nárok na příspěvek v poměrné částce. Výše se vypočítává podle toho, kolik hodin týdně dítě stráví ve státních jeslích. Příspěvek je přiznán max. na dobu 23 měsíců a plná částka (při 0 strávených hodin v dětském zařízení) je 3 303 NOK (437 EUR) na měsíc na jedno dítě. Se zvyšujícím počtem hodin se výše dávky snižuje. Nárok na dávku zaniká při 33 a více hodinách strávených ve státních jeslích.⁴⁵

V tomto roce došlo ke změně zákona o příspěvku na výchovu dítěte, která bude mít platnost od 1. srpna 2012. Změna se bude týkat především délky pobírání dávky, která se zkrátí, a to na dobu do 2 let věku dítěte a také změny pravidel, tj. odstupňování výše dávky dle věku dítěte.⁴⁶ Tato změna přišla podle slov norské matky „socialnědemokratickou vládou (!!!!!!!) na návrh ultralevice, která poukazovala na

⁴³ „Státní sociální podpora“, mpsv.cz: <http://www.mpsv.cz/cs/2> (ověřeno dne 10. 3. 2012)

⁴⁴ „Rodina a ochrana práv dětí“, mpsv.cz: <http://www.mpsv.cz/cs/4> (ověřeno dne 15. 5. 2012)

⁴⁵ „kontantstøtte til småbarnsforeldre“, nav.no: <http://www.nav.no/Familie/Kontantst%C3%B8tte> (ověřeno dne 13. 3. 2012)

⁴⁶ „endringer i kontantstøtte“, nav.no: <http://www.nav.no/Familie/Endringer+i+kontantst%C3%B8tteloven.302565.cms> (ověřeno dne 7. 5. 2012)

její využívání přistěhovaleckými rodinami a tudíž na špatnou integraci minorit“ (Lucka).

Tabulka č. 3: Výše příspěvku na výchovu dítěte (Norsko)

Počet hodin strávených v dětském zařízení	Výše dávky za jeden měsíc
0	3 303 NOK (437 EUR)
1 - 8	2 642 NOK (348 EUR)
9 - 16	1982 NOK (261 EUR)
17 - 24	1321 NOK (174 EUR)
25 - 32	661 NOK (87 EUR)
33 a více	0 NOK (0 EUR)

Zdroj: www.nav.no

7.3.1 Srovnání rodičovského příspěvku

Tabulka č. 4: Srovnání kritérií rodičovského příspěvku

	Česká republika	Norsko
Význam dávky	příspěvek na výchovu dítěte	příspěvek na výchovu dítěte
Příjemce dávky	otec i matka, podle dohody rodičů	otec i matka, podle dohody rodičů
Podmínka získání nároku na dávku	dítě mladší 2 let nenavštěvuje dětské zařízení častěji než 46 hodin v měsíci, u dětí starších než 2 roky není omezení	dítě není umístěné do dětského zařízení podporovaným státem na 33 a více hodin týdně
Doba poskytování	nejdéle do 4 let věku dítěte	v době 1 do 3 let věku dítěte (max. 23 měsíců)
Výše dávky	zvýšená výměra 11 400 Kč (458 EUR) základní výměra 7 600 Kč (309 EUR) snížená výměra 3 800 Kč (154 EUR)	viz tabulka výše
Universálnost / selektivita	universální dávka	universální dávka

Zdroj: autorka, vlastní zpracování

V obou zemích je rodičovský příspěvek universální dávkou (není důležitý příjem rodiny) poskytovanou rodiči, který řádně a celodenně pečuje o dítě. Obě země nabízí několik variant podle výše dávky. V Norsku jsou tyto varianty závislé na počtu hodin,

které dítě stráví v dětských zařízeních s denní péčí. Výše dávky je nastavena tak, aby úměrně finančně nahrazovala čas, který rodič věnuje výchově svého dítěte. V České republice se výše dávky odvíjí od zvolené varianty rodičovského příspěvku.

7.4 Přídavek na dítě

ČESKÁ REPUBLIKA

Přídavek na dítě je dlouhodobá dávka, která je vyplácena rodinám s dětmi v závislosti na věku nezaopatřených dětí a příjmu rodiny (Matějková 2005: 36). V České republice má nárok na dávku rodina, jejíž příjem je nižší než 2,4 násobku životního minima rodiny (posuzuje se příjem za předchozí kalendářní rok). Výše přídatku je určena podle věku dítěte. Pro rodiny s nezaopatřeným dítětem do 6 let je výše dávky 500 Kč (20 EUR) měsíčně. U dítěte ve věkové kategorii 6 až 15 let je to 610 Kč (25 EUR) a pro rodiny s dítětem ve věkovém rozmezí 15 až 26 let je výše přídatku 700 Kč (28 EUR).⁴⁷

NORSKO

První právní předpisy týkající se přídatků na dítě v Norsku byly přijaty v roce 1946. Dávka byla zavedena na pomoc při pokrytí nákladů na výchovu dětí a slouží také ke snadnějšímu spravedlivému přerozdělování mezi rodinami s dětmi a bez dětí. V současné době systém zahrnuje nejdůležitější sociální pojištění pro podporu rodin s dětmi. Všechny osoby žijící v Norsku, které podporují děti do 18 let věku, mají nárok na přídavek na dítě. Toto právo platí od prvního měsíce po narození nebo osvojení dítěte, a rozšiřuje až do měsíce, než dítě dosáhne věku 18 let.⁴⁸

Přídavek na dítě (barnetrygd) se vyplácí na konci každého měsíce. Všichni rodiče dostávají stejnou dávku bez ohledu na příjem rodiny a to 970 NOK (128 EUR). Z této částky se pak ani neplatí žádná daň. Výše dávky se liší pouze u rodin, které žijí ve Finmarku (oblast na severu, kde žijí převážně Sámové) a v některých oblastech Nord-Troms (region severního Norska, mezi Malangenem a Finmarkem), kde ještě k základní

⁴⁷ „Přídavek na dítě“, mpsv.cz: http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/prid_na_dite (ověřeno dne 24. 2. 2012)

⁴⁸ „Family allowance“, norway.org.uk: <http://www.norway.org.uk/aboutnorway/society/welfare/benefits/allowance/> (ověřeno dne 12. 3. 2012)

výši dostanou dalších 320 NOK (42 EUR). Rodiče, kteří mají nárok na tzv. rozšířený příspěvek na dítě⁴⁹, dostanou navíc 660 NOK (87 EUR).⁵⁰

7.4.1 Srovnání přídavku na dítě

Tabulka č. 5: Srovnání kritérií přídavku na dítě

	Česká republika	Norsko
Význam dávky	příspěvek na péči o dítě	příspěvek na péči o dítě
Příjemce dávky	dítě nebo rodič	rodič
Podmínka získání nároku na dávku	péče o nezaopatřené dítě a trvalý pobyt na území ČR	péče o nezaopatřené dítě
Základní věkový limit	15	18
Prodloužený věkový limit	26 (podmínkou je studium)	není
Výše dávky	Podle věku dítěte: do 6 let 500 Kč (20 EUR) 6 – 15 let 610 Kč (25 EUR) 15 – 26 let 700 Kč (28 EUR)	970 NOK (128 EUR)
Zdroj financování	státní rozpočet	státní rozpočet
Univerzálnost / selektivita	testovaná dávka, nárok do 2,4 násobku životního minima rodiny	universální dávka

Zdroj: autorka, vlastní zpracování

Největší odlišností u přídavku na dítě je universální poskytování dávky v Norsku, zatímco v České republice se jedná o testovanou dávku. Je zde využíván princip solidarity od bezdětných rodin k rodinám s dětmi jako od bohatých rodin k chudým. Přídavek na dítě v ČR je směřován k rodinám s nízkými příjmy. Testování příjmu rodiny však nereaguje pružně na aktuální situaci rodiny, neboť rozhodným obdobím pro nárok na dávku je přecházející kalendářní rok. Česká republika je jednou z mála zemí v Evropě, která neposkytuje přídavek na dítě všem rodinám s dětmi (podobně je na tom Španělsko, Itálie nebo Portugalsko).⁵¹

⁴⁹ Utvidet barnetrygd = rozšířený příspěvek na dítě, na který má nárok rodič, který žije s dítětem sám (rodiče žijí odděleně, nebo druhý rodič zemřel), dostupné z „barnetrygd“:

<http://www.nav.no/Familie/Barnetrygd> (ověřeno dne 5. 4. 2012)

⁵⁰ „Child benefit allowance“, introengelsk.cappelendamn.no:

<http://introengelsk.cappelendamn.no/c35047/artikkel/vis.html?tid=35515> (ověřeno dne 13. 3. 2012)

⁵¹ „Kde dostávají rodiče nejvyšší přídavky na děti?“, finexpert.e15.cz: <http://finexpert.e15.cz/kde-dostavaji-rodice-nejvyssi-pridavky-na-deti> (ověřeno dne 1. 5. 2012)

Už jen z tabulky je na první pohled zřejmé, že norský systém přídatku na děti je méně komplikovaný než ten český. Norsko i v tomto případě klade důraz na rovnost, což se projevuje nejen ve formě universální dávky, ale také ve výši dávky, která je pro všechny věkové kategorie dětí stejná.

7.5 Modelový příklad

Pro ukázkou propojení jednotlivých nástrojů v obou zemích jsem vytvořila modelový příklad (inspirovala jsem norskou a českou rodinou, s jejichž matkami jsem prováděla doplňující výzkum pro tuto práci) dvou-příjmové rodiny s jedním dítětem ve věku 8 měsíců, kde oba rodiče pracovali za průměrné příjmy v daném státě. Vycházela jsem z průměrné mzdy za rok 2011, která byla v České republice 24 319 Kč (978 EUR)⁵² a v Norsku 38 100 NOK (5 023 EUR)⁵³.

Tabulka č. 6: Modelový příklad

	Česká republika	Norsko
Příspěvek při narození dítěte	porodné 0 Kč	není
Peněžité pomoci v mateřství	28 týdnů 70% - 16 780 Kč (675 EUR)	46 týdnů 38 100 NOK (5 032 EUR) nebo 56 týdnů 30 480 NOK (4 030 EUR)
Rodičovský příspěvek	zvýšená výměra 11 400 Kč (458 EUR) základní výměra 7 600 Kč (309 EUR) snížená výměra 3 800 Kč (154 EUR)	viz tabulka č. 3
	Nástup do zaměstnání	Nástup do zaměstnání
Průměrná hrubá mzda	24 319 Kč (978 EUR)	38 100 NOK (5 023 EUR)
Čistá mzda	18 634 Kč (749 EUR)	27 094 NOK (3 572 EUR)

⁵² „Průměrná mzda za rok 2011 vzrostla na 24 319Kč“, finance.cz: <http://finance.celkove.cz/clanek/prumerna-mzda-za-rok-2011-vzrostla-na-24319-korun> (ověřeno dne 30. 4. 2012)

⁵³ „Monthly earnings up 3.8 per cent“, ssb.no: http://www.ssb.no/lonnansatt_en/ (ověřeno dne 30. 4. 2012)

Státní podpora	přídavek na dítě 0 Kč	přídavek na dítě 970 NOK (128 EUR)

Zdroj: autorka, vlastní zpracování

Na tomto příkladu můžeme vidět, že rodiny s průměrnými příjmy nemají nárok na příspěvek při narození dítěte ani v jedné zemi. Liší se pouze důvod, proč u nich zanikl nárok na dávku. V případě České republiky je to z důvodu, že rodina má vyšší příjem než 2,4 násobku životního minima rodiny. V Norsku je to zapříčiněno tím, že rodina má nárok na mateřský příspěvek. Státní podpora se pro modelovou rodinu v obou státech liší. Zatímco v ČR na přídavky na děti nemá rodina nárok z důvodu, že jejich příjem je vyšší než 2,4 násobku životního minima rodiny, v Norsku nárok na tuto dávku má, protože její vyplácení není omezeno ani výší příjmu, ani pobíráním nějaké další podpory.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo srovnat systémy finanční podpory rodin s dětmi v České republice a v Norsku a na základě srovnání navrhnout případné možnosti využití nástrojů v ČR po vzoru Norska. V první části jsem se věnovala vymezení základních pojmů, kterými jsem se v práci zabývala. V následujícím úseku práce jsem se zaměřila na charakteristiku rodinné politiky v České republice a v Norsku a na faktory, které ji ovlivňují. Závěrečná část pak obsahuje srovnání konkrétních nástrojů finanční podpory rodin s dětmi v obou státech.

„Finanční podpora je jednou z nejdůležitějších forem podpory rodiny, která je nedílnou součástí všech teoretických koncepcí. V moderním pojetí je nejčastěji chápána jako kompenzace nákladů života v rodině či jako „ocenění“ výkonu rodičovských funkcí“ (Mitchell 2010: 31). Provedené srovnání jednotlivých nástrojů ukázalo, že v obou zemích existují opatření, které reagují na problémy spojené s těhotenstvím, mateřstvím a rodičovstvím. V jednotlivých nástrojích byly nalezeny shodné i rozdílné znaky, neboť každá opatření se od sebe odlišují dobou poskytování, výší jednotlivých dávek i podmínkami pro nárok na dávku.

V systému finanční podpory rodin můžeme názorně vidět, jak rodinná politika v Norsku vychází z myšlenky rovnosti pohlaví a z práva dítěte na otce. Dávky jsou založeny na principu universálnosti, který zahrnuje všechny vrstvy a třídy. Česká republika se svým pojetím finanční podpory rodin s dětmi nedá zařadit do stávajících typů podpory rodin, ani nevytváří typ nový, protože jak ve své studii píše E. Mitchell, tak prokazuje charakteristiky z modelu konzervativního (dává důraz na úplné rodiny), liberálního (dávky jsou zaměřené především pro rodiny s velmi nízkými příjmy) i sociálně demokratického (pojetím mateřské dovolené a peněžité dávky v mateřství) a prvky z některého z těchto systémů výrazně nepřevyšují. Nastavení systému postrádá flexibilitu, kterou nalézáme v Norsku (a celé Skandinávii) a to zejména v možnosti využití placené mateřské dovolené otcem (Mitchell 2010: 108).

System finanční podpory v Norsku se tak od toho českého liší především svým důrazem na rovnost nejen mezi pohlavím, ale také mezi jednotlivými vrstvami obyvatel. Podporuje také aktivnější zapojení otce do výchovy a svobodné rozhodnutí rodičů, kdo se bude o dítě více starat.

Summary

In my Bachelor thesis I compared systems of financial support for families with children in the Czech republic and in Norway. The first part was devoted to the definition of basic concepts, which I deal with at work. In the following section I focused on the characteristics of family policy in the Czech Republic and in Norway and the factors that affect it. The final part contains a comparison of specific instruments of financial support for families with children in both countries.

Comparisons between the instruments showed that in both countries are measures that respond on the problems associated with pregnancy, maternity and parenthood. In the individual instruments were found identical and different characters for each measure because each measures are different by duration of the provision, level of the benefits and conditions for entitlement to benefit.

In the system of financial support for families, we can clearly see how family policy in Norway is based on the idea of tender equality and the rights of child's father. Benefits are based on the principle of universality which includes all classes. Czech Republic with their concept of financial support for families with children are not included to the existing types of family support or establish new type. The system of financial support in Norway differs from the Czech by their emphasis on tender equality and also between different classes of the population. They support the active involvement of fathers and free choice of parents who will have more child care.

Použitá literatura

- BAUMRUKOVÁ, Pavla, a kol. *Obce, města, regiony a sociální služby*. Praha: Socioklub, 1997.
- GENDER STUDIES. „Komparativní analýza situace v oblasti slad'ování rodinného a pracovního života“, 2011. Dostupné z:
http://www.genderstudies.cz/download/Komparativni_analyza.pdf.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999.
- DLOUHÝ, Jiří. *Vzájemné vazby systému daní a dávek v České republice*. Praha: Socioklub, 1997.
- DRULÁK, Petr. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, 2008.
- HABARTOVÁ, Pavlína. „Rodinná politika a úroveň plodnosti v Norsku“. *Demografie* [online]. 2012, roč. 54, č. 1, str. Dostupné z:
[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/DC00433EF1/\\$File/25076303.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/DC00433EF1/$File/25076303.pdf).
- HIILAMO, Heiki. „Family Policy Models And Family Policy Outcomes – A Nordic Perspective“. *Luxembourg Income Study Database* [online]. 2002, č. 290, str. 1 – 40. Dostupné z: <http://www.lisproject.org/publications/liswps/290.pdf>.
- JEŘÁBEK, Hynek. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum, 1992.
- KREBS, Vojtěch, a kol. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer, 2010.
- MAŘÍKOVÁ, Hana. *Proměny současné české rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.
- MATĚJKOVÁ Barbora, PALONCYOVÁ Jana. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2005.
- MINISTERSTVO FINANČÍ. „Daňové úlevy v České republice“, 2010. Dostupné z:
http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/VS_Danove_ulevy_v_CR.pdf.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. „Národní zpráva o rodině“, 2004. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. „Národní koncepce rodinné politiky“, 2005. Dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf.

- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. „*Současná a připravovaná opatření rodinné politiky v zemích střední Evropy*“, 2005. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/4354/studie_vancurova.pdf.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. „*Rodinná politika na úrovni krajů a obcí*“, 2008. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf.
- MITCHELL, Eva. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010.
- MUNKOVÁ, Gabriela, a kol. *Sociální politika v evropských zemích*. Praha: Karolinum, 2004.
- POTŮČEK, Martin. *Sociální politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995.
- RØNSEN, Marit. „Fertility and family policy in Norway – A reflection on trends and possible connections“. *Demographic research* [online]. 2004, roč. 10, č. 10, str. 266 – 284. Dostupné z: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol10/10/10-10.pdf>.
- RØNSEN, Marit. „Fertility and public policies – Evidence from Norway and Finland“. *Demographic research* [online]. 2004, roč. 10, č. 6, str. 143 – 170. Dostupné z: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol10/6/10-6.pdf>.
- RØNSEN, Marit, SKREDE Kari. „Can public policies sustain fertility in the Nordic countries? Lesson from the past and questions for the future“. *Demographic research* [online]. 2010, roč. 22, č. 13, str. 321 – 346. Dostupné z: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol22/13/22-13.pdf>.
- TOMEŠOVÁ – BARTÁKOVÁ, Helena. *Cesta zpátky: Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2009.
- VESELÝ Arnošt, NEKOLA Martin. *Analýza a tvorba veřejných politik*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.
- VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ. „*Evropské sociální systémy*“, 2007. Dostupné z: <http://nb.vse.cz/~LAPACEKM/Prace/1245/evrsocsys.pdf>.
- VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. „*Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*“, 2008. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_256.pdf
- VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. „*Teoretické možnosti podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění*“, 2010. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_318.pdf.

INTERNETOVÉ STRÁNKY:

http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Norway#Total_fertility_rate
<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2007110903>
<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/norsko-zakladni-informace-o-teritoriu/1/1000790/>
<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/norsko-vnitropoliticka-charakteristika/2/1000790/#sec2>
<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/norsko-zahranicne-politicka-orientace/3/1000790/>
http://demografie.info/?cz_starnuti
http://www.demografie.info/?cz_porodnosthistorie=
http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=408
http://www.noramb.cz/About_Norway/policy/Socialni-blahoby/Obecne-informace-/
http://www.noramb.cz/About_Norway/policy/Socialni-blahoby/insurance/
http://www.noramb.cz/About_Norway/policy/Socialni-blahoby/benefits/
http://www.noramb.cz/About_Norway/business/Prmysl/Ropa-a-plyn/
<http://www.norway.org.uk/aboutnorway/society/welfare/benefits/allowance/>
<http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/porodne>
http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/prid_na_dite
<http://www.mpsv.cz/cs/2>
<http://www.mpsv.cz/cs/4>
<http://www.mpsv.cz/cs/7>
<http://www.mpsv.cz/cs/1349>
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10725/19042011.pdf>
<http://www.tatojaknato.cz/zakladni-informace>
<http://www.nav.no/Familie/Svangerskap,+f%C3%B8dsel+og+adopsjon/Engangsst%C3%B8nad+ved+f%C3%B8dsel+og+adopsjon>
<http://www.nav.no/Familie/Endringer+i+kontantst%C3%B8tteloven.302565.cms>
<http://www.nav.no/Familie/Barnetrygd>
<http://introengelsk.cappelendamm.no/c35047/artikkel/vis.html?tid=35515>
<http://www.eures.sk/norsko-pridavok-na-dieta-a-rodicovsky-prispevok-zahranicni-pracovnici-v-norsku-683-1.html>
http://www.ssb.no/lonnansatt_en/
<http://finance.celkove.cz/clanek/prumerna-mzda-za-rok-2011-vzrostla-na-24319-korun>
<http://finexpert.e15.cz/kde-dostavaji-rodice-nejvyssi-pridavky-na-deti>

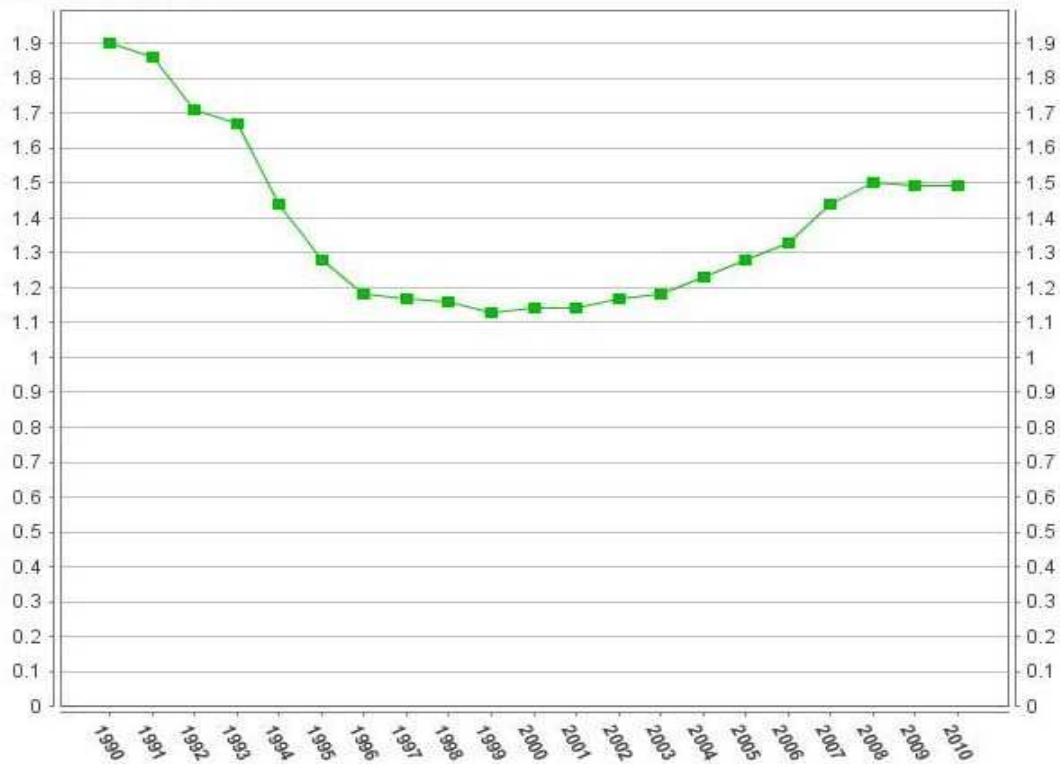
http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do
http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Norway_cs.pdf
<http://www.vyplata.cz/statnisocialnipodpora/porodne.php>
<http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/>
<http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/davky/penezita-pomoc-v-materstvi.htm>
<http://europeandcis.undp.org/home/cst/show/D819110B-F203-1EE9-BA812F5DF06BFA49>
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ez.html>
<http://www.slideshare.net/jcamachoconde/low-fertility-families-and-public-policies>
<http://www.czech.cz/cz/Objevte-CR/Fakta-o-CR/Obecna-fakta-o-CR>
http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/kulaty_stul:starnuti_obyvatel_ceske_republiky_prezentace20120131
<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1645>

Seznam příloh

- Příloha č. 1:** Úhrnná plodnost v České republice v letech 1990 – 2010 (graf)
Příloha č. 2: Úhrnná plodnost v Norsku v letech 1990 – 2010 (graf)
Příloha č. 3: Míra nezaměstnanosti v České republice v letech 1998 – 2011 (graf)
Příloha č. 4: Míra nezaměstnanosti v Norsku v letech 1990 – 2011 (graf)
Příloha č. 5: HDP na obyvatele v paritě kupní síly v České republice v letech 1990 – 2011 (graf)
Příloha č. 6: HDP na obyvatele v paritě kupní síly v Norsku v letech 1990 – 2011 (graf)
Příloha č. 7: Scénář rozhovoru

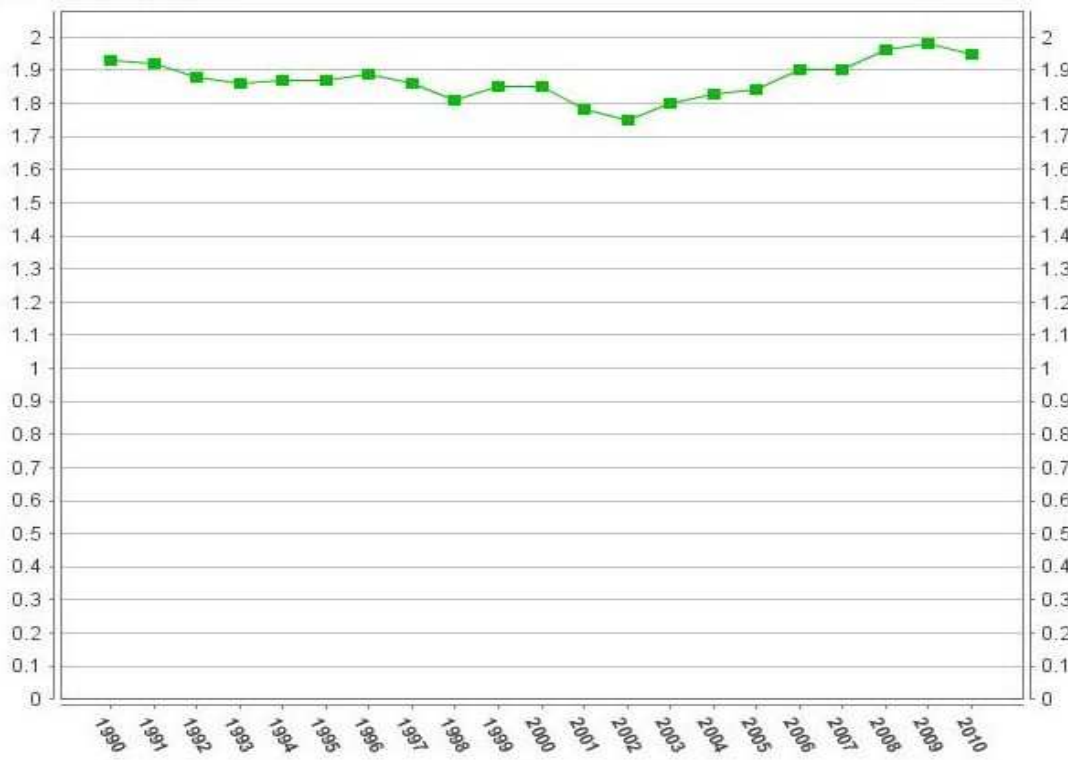
Přílohy

Příloha č. 1: Úhrnná plodnost v České republice v letech 1990 – 2010 (graf)

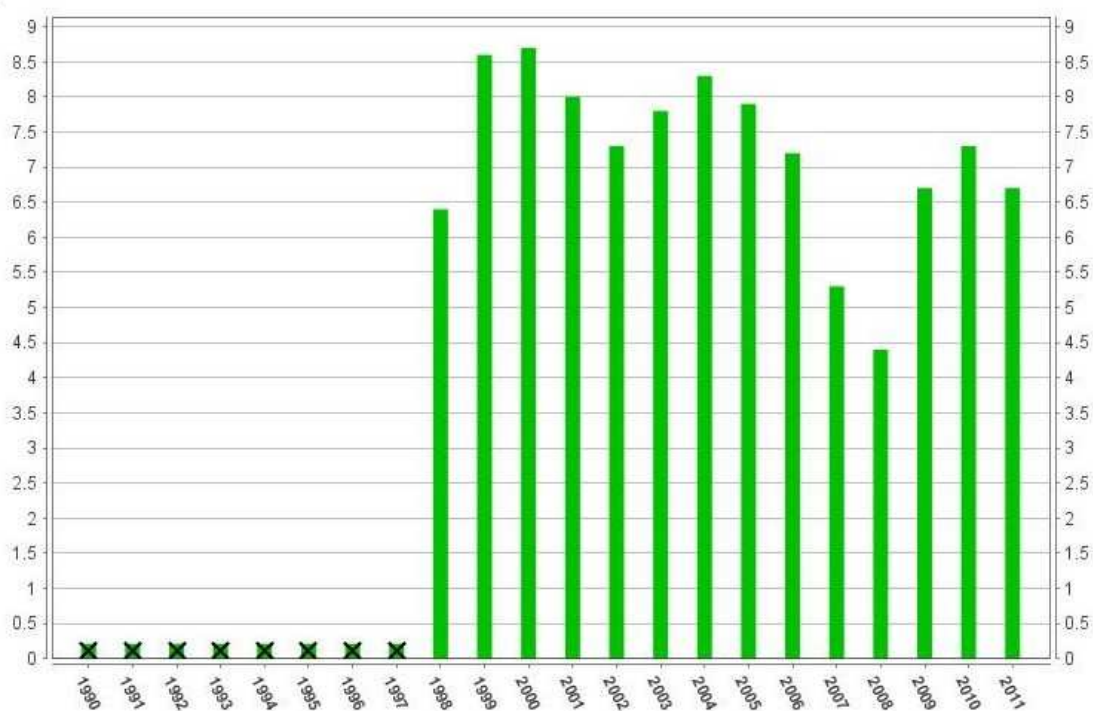
Zdroj: Total fertility rate - number of children per woman, Eurostat

Příloha č. 2: Úhrnná plodnost v Norsku v letech 1990 – 2010 (graf)

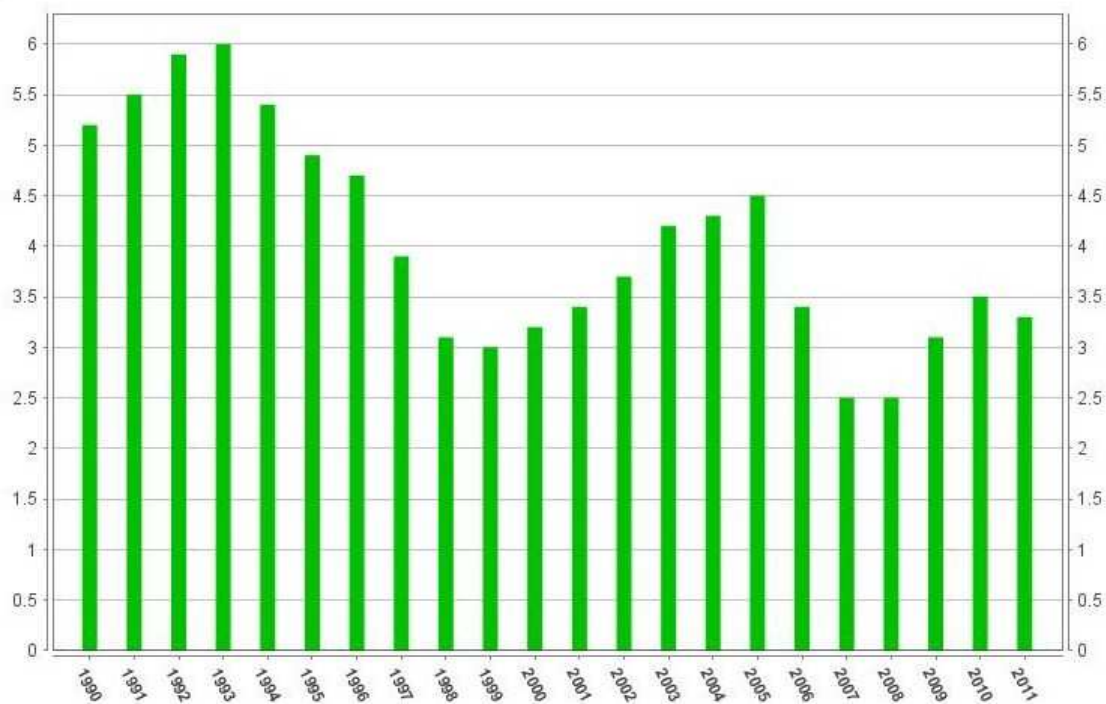
Zdroj: Total fertility rate - number of children per woman, Eurostat

Příloha č. 3: Míra nezaměstnanosti v České republice v letech 1998 – 2011, v procentech (graf)

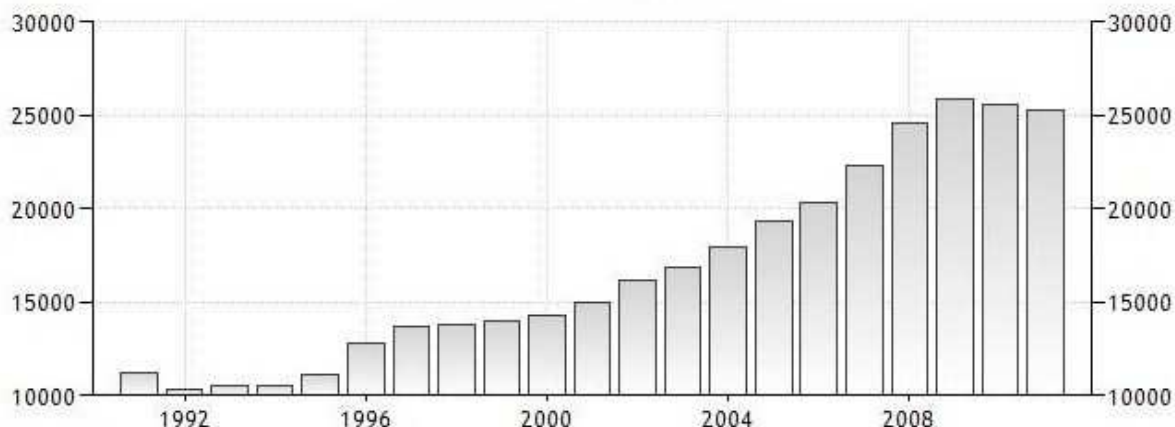
Zdroj: Total unemployment rate, Eurostat (data pro roky 1990 – 1997 chybí)

Příloha č. 4: Míra nezaměstnanosti v Norsku v letech 1990 – 2011, v procentech (graf)

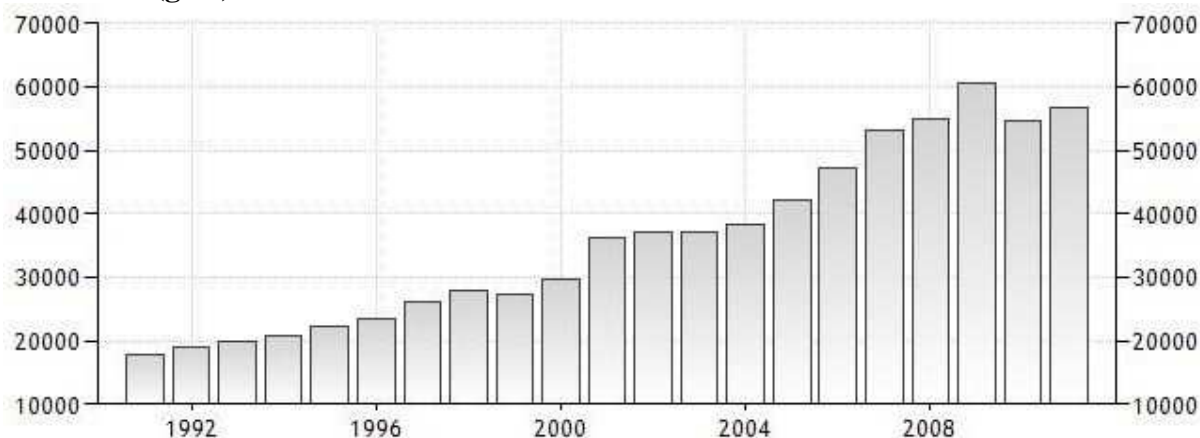
Zdroj: Total unemployment rate, Eurostat

Příloha č. 5: HDP na obyvatele v paritě kupní síly v České republice v letech 1990 – 2011, v dolarech (graf)

Zdroj: Czech Republic GDP per capita PPP, Trading economics.

Příloha č. 6: HDP na obyvatele v paritě kupní síly v Norsku v letech 1990 – 2011, v dolarech (graf)

Zdroj: Norway GDP per capita PPP, Trading economics.

Příloha č. 7: Scénář rozhovoru

Sociodemografické údaje:

Kolik členů má vaše domácnost?

Kolik dětí se nachází ve vaší domácnosti a kolik jim je let?

Kolik členů rodiny je ekonomicky aktivních?

Pokud by jste se měli zařadit do nějaké kategorie, jste nižší/střední/vyšší třída?

Rodinná politika:

O kterých dávkách víte, že je můžete pobírat?

Pobíráte přídavek na dítě?

Pobíráte rodičovský příspěvek? Pokud ano, ve které výměře?

Jakou částku činilo porodné? Jak vám pomohlo porodné? Bylo dostačující?

Byl otec dítěte na rodičovské dovolené nebo to plánuje?

Které služby či podpora rodinné politiky oceňujete nejvíce / nejméně? Proč?

Které služby či podpora rodinné politiky vám schází? Proč?

Myslíte si, že rodinná politika v ČR (Norsku) je efektivní a účinná? Proč? Co by se s tím dalo dělat?